

UČITELJICE

Pavle Zidar

Pavle Zidar je danes prav gotovo eden najplodovitejših slovenskih pisateljev in eden prvih, ki se je v celoti zagrizel v sodobno življenje. Njegovo pisateljsko žetev (v desetih letih nad deset knjig) smo bravcem naše revije predstavili v eni lanskih števil. V tej in prihodnji številki pa bomo objavili tri značilne Zidarjeve novele, ki pa so del obsežnejšega romana. Pod naslovom Učiteljice nam pisatelj kaže nekaj

značilnih, zvečine tragičnih usod iz ženskega učiteljskega sveta. Razen za človeka posameznika ima Zidar izreden smisel za pokrajino, za ljudi kakšnega kraja, čeprav v pripovedi sploh ne nastopajo, a jih je vendar čutiti, še posebej za Dolenjsko. Tako tudi v tekstu, ki ga priobčujemo, in tistem, ki ga nameravamo objaviti v prihodnji številki naše revije.

MARIJA

Končno, končno!

Ampak ni tako govorila in mislila, ko je zapuščala stavbo, kjer so jo štiri leta usposabljali za pedagoško teologijo.

Še enkrat se je doživela za trenutek, ko je prvikrat stopila v to hišo. Še je čutila strah, ki ji je tedaj lomil roke in noge. Profesorji, ki so hiteli mimo nje, so se ji zdeli tako silni in polni modrosti, da se je sramežljivo skrila v svojo zadrego in sploh ni pozdravila.

Danes . . .

Končno. Ni več modrih profesorjev. V tisti velikanski zbornici sede, razen dveh, treh, v glavnem zastareli duhovi, ki prihajajo vsakega prvega po plačo. V razredu so pusti, dolgovezni s svojim znanjem ekonomske geografije, nemogoči v podajanju psihologije in drugih tujosti, ki ubijajo človeka skozi štiri leta.

To je . . . Kaj? To je . . . je . . . Šla je po svetli ulici. Okoli nje je bil junij: kjer je bilo kaj zemlje, je pognala trava, kjer je bilo kaj ljudi, se je začel nemir.

To je hiša poznega srednjega veka . . . , je pogledala nazaj na učiteljišče.

Ne!

To je ... hiša ..., je poskušala nanovo zadeti bistvo. To je hiša. In nič drugega. Vanjo naseli nogometno moštvo, prec bo iz nje drugače odmevalo. Zaseli jo z upokojenci, z občinskimi uslužbenci — hiša je hiša in ni ničesar kriva. Ton predmetu daje človek. Njegova mladost in njegovo razpoloženje uglašata snovnost.

In najhuje je, je ... Da veruješ v kaj. Da si stoodstoten, da je brezpogojni refleks samo tako razložljiv, kot si ga pred dvajsetimi leti dojel sam, in ga zdaj, ves truden, naveličan prenašaš na druge.

Vsaka vera uspava človekove reflekse. Tudi vera oziroma vednost o brezpogojnih. Najbolj človeško tragično je, če ti s kako neumno znanostjo vzamejo dvom. Da ne moreš več dvomiti. Da je vse res. Najbolj res pa pojem teh lenih profesorjev o prilikah na Dolenjskem.

Človek odhaja s takega zavoda ošaben, ker vse ve: za vse težave ima takoj svoj religiozni decimeter. Meri, anketira, malo povpraša in že je resnica vseh resnic dognana.

Prav te vere dajejo vsemu svoj strašen vtis enoličnosti in puščobnosti. Razlike med to stavbo in stolnico dobesedno ni. Obe izražata isto trdnost o stvareh in duhu. Zanju ni zmot. To je rekel Gončarov, Pestalozzi, Adler, Vlado Schmid, tam pa sveta Helena, sveti Frančišek in Jezus Kristus. Vsak glavobol razlože po teh starih receptih, vešče, da pri priči neha.

Dvoma, tega čudovitega tiktakanja, ki odšteva čas stoodstotnosti, tega resničnega našega bistva, ki gradi, ko ruši. Pred njim trepetajo vse cerkve, vse šole.

Zbogom! je vrgla pozdrav.

Hiša se ni zmenila zanj.

Koliko generacij je vrglo vanjo ta cinični posmeh — generacije so šle, hiša pa trdno stoji.

Marija je spregledala ta brezup: videla je, da jo bo vtis preživel, intuitivno pa se ji je uspelo prikopati do razvalin te hiše. Samo tam daleč, daleč so bile. Zelo zelo daleč.

Bila je zgubljena od tega konca šolanja. Naenkrat, glej, se je nehala vera. Bog se je pogreznil med učbenike v zbornici in na čakanje prvega, ko bo plača.

Naj gre med Dolenjce in reče: Pestalozzi je rekel, da vzgajamo otroka po principih ...

Dolenjci so vajeni, da je kdo kaj rekel.

Že, že, ampak to je lajna, to je izraba človeka.

Junjska svetloba jo je zvalila vase. V središčnost svoje ognjenosti. Bila je čista mesečnica. Igrala je igro prihodnosti. Mnogim, ki so jo slučajno videli, se je zdela lepa.

Sedla je pod lipe. Vonj cvetnega medenja in orgelskega prepevanja čebel jo je raznežil in še bolj razbudil.

Štiri leta, štiri leta! je ponavljala enolično misel, znaven pa tipala za novim spoznanjem.

Če bi štiri leta poslušala te čebele ...!

... bi bilo lepše, boljše.

Vdihovala je vroč zrak, navlažen od sence. Gledala skozi vso to predmetnost, ki jo je čas upočasil, bogvezakaj.

Ali sem zato taka? je vprašala. Ker sem mlada. Ni dobro, če se ti vse podre.

Sončna svetloba zunaj senc je bila podobna deževju. Tekla je ko zastor pajčevin.

Samo! Samo! je zaklicala. Prišla jo je pokukat sentimentalna tičica. Škoda, da je konec!

Vstala je. Obstopila sta jo tišina in lahkota. Vse težko je odpadlo. Da: ko se znebimo vere, nam je lahko, pa tudi težko. Ker smo se v njej tako lepo odpočili.

Pojdiva! se je povabila in odšla na svetlobo.

Čez dva meseca so ji dali kamrico v Gričevju, dva razreda lačnih, bledih, zahiranih otrok — in prosti četrtek.

Kaj jeste? je vprašala, ko si je ogledala njihove koščice, ki so štrlele iz ram, lic, nog in rok.

Zelje in fižol!

Zelje in fižol, je ponovila potihem.

Pa opoldne? In zvečer?

Zelje in fižol!

Ali pijete tudi vino?

Tudi. To je ja najbolj preprosta slovenska pesem.

Pogledala jim je v oči. Bili so kratkovidni, daljnovidni, polslepi, čisto slepi, vendar dobri ljudje.

Odšla je v kamro, ko je bilo konec pouka, se zagledala skozi železne križe na vinograde, ki jih je ljubi Bogec zasipal s soncem, da je šmarnica še bolj radostno odganjala, poiskala s slamo krite strehe svojih učencev in zajokala. Najprej zase, potih, čez čas naglas, naglas in za cel ta šolski okoliš.

Snažilka, ki je pometala okoli šole, je prisluhnila in mislila: tovarišica poje, glejglej, tovarišica poje.

Toliko vonja po zelenju in zorenju, toliko svetlobe jutro in večerov ni bilo še nikoli zbranih okoli nje kot tu v Gričevju.

Kamra z visokim lesenim stropom in križi v oknih, vse skupaj pa prislono k strmemu bregu, je bilo ko grajski stolpič. Občutek, da si v gradu in ne v stari, veliki zidanici, je poglobil še razgled po strmo padajočih vinogradih in bukovih hostah. Z zelenih listov je odsevala sončna svetloba ko z reke.

Čas med dopoldansko in popoldansko izmeno je Marija preležala na postelji, razmišljala, primerjala in klela. Vsi tisti pedagoški bogovi so govorili za civilizirani svet — nič pa si niso izmislili za svet prekletih. Nobene rešitve. Nobene besede. Nobene misli. Svet prekletih je po njihovem

najbrž treba odmisлити, ker ga bo vsak hip posrkal čudoviti socialistični progres.

Kdaj?

Bo, bo, tovarišica Marija. Nekoč.

Ampak ta svet je tu, tovariši! Jaz sem njegova učiteljica. Moji otroci jedo težaško hrano, pijejo šmarnico. Ali ste jim, tovariši, že kdaj pogledali v oči?

Že, že.

Moji otroci so slepi, polslepi, daljnovidni, kratkovidni. Naredite kaj zanje!

Tovarišica! S pedagoškimi načeli pojdite nad starše!

Obnemoglo je spustila glavo po blazini.

Zaprla je njihove gobce: pipe pedagoške. Dopustila je, da se ji je misel spreletela po širjavi gmajn in vinogradov.

Zazgonilo je poldne. Sama žalost. Ta spet zvečer, zjutraj. Isti zvon za Kristusovo veliko noč, za božič, za pogreb, za veselje.

Prec po zvonjenju je pritisnila spet tišina. Začenjal se je čas med dvanajsto in eno, ki je občutno najdaljši čas dneva. Človek dobesedno ne ve, kaj bi, ko je pol ene: pobegnil nazaj na tisto učiteljišče pripovedovat, kaj vse bijo dolenski zvonovi na podružničnih cerkvah, ali odšel v razred, kjer ta bleda otroška stebelca rasto, rasto, pa če jim sije sonce ali jim ne.

Govorica otrok je že preplavila dvorišče. Glasovi so bodli iz svojih teles ko trave iz svojih zavetij. To je, Marijo, utrgalo nevarno dolgemu času. Prisluhnila je in se vživljala v glasove, ki so prepregli opoldanski čas z enoličnimi višinami.

— so tvoja mama šli v mejstu?

Marija je ta trozvok otroškega glaska udarila po navideznih klavirskih tipkah.

Tišina.

Tišina.

— Naša teata sa tud' šli.

— Sa vam vzieli?

— Vse sa pobrali in še šulne sa teati ukrali.

Marijo je dvignilo pokonci.

— Jezes, kaku buoda pa hodili zdaj, ku nejmaje šulnu?

— Kaku, saj ne huodje.

— Pa v štalo, al ne greduó, pa v hram, al ne greduo?

— Greduo, greduo.

— Že vejn, bosí greduo.

— Kokupek.

— Nam sa vzieli vse. Opoldne, ku b muogli mama kuhat, sa v sklejšo solzie jokali.

— Naša mama tudi juokaje, je povedal deček. Glas mu je prihajal iz grla, ki je bilo ranjeno od joka.

— Jest ne vejn, kaj buo tu, ate prauje, de bi radi šulne nezaj.

— Meani sa reakli, naj se nič ne učim.

— Meani pa ne.

Marija je pokrila obraz z dlanmi. Šlo ji je na blaznenje. Na vpitje. Histerično razbijanje. Klofutanje. Strgala bi tiste učbenike besed, besed, besed...

Odskočila je s postelje na tla in pohitela k oknom. S treskom jih je zapirala. Šipe so zvenčale, poskakovale.

Lovila je zrak, sebe.

Kje, kje sem, je gledala polblazno. Dachau, Mauthausen? Kaj je to? Ti... otro... ci...

Izlila se je v jok. Obilne solze so kapljale iz njenih velikih čistih oči. Glasovi joka so se sproščali v grom in jo lajšali teže žalosti. Potem ko se je razjokala, čez trenutek je bila spet vsa lahka, vsa v deklini zarji. Stopila je k ogledalu. Izjokana je bila zmeraj tako mlada in lepa. Ni vedela, zakaj. Prišle so asociacije na poletno nevihto. Ko je nebo spet mlado, čisto.

Obraz je naše nebo, se je gledala ostro. Naš kozmos. Kar mislimo, pride na naš obraz. Ni skrivnosti, ki je obraz ne bi izdal.

In obraz Boga? je prišla asociacija.

Trepet.

Misli Boga so galaksije.

Streslo jo je. Vrnila se je z višin nazaj pred ogledalo in gledala svoje čelo, ki je spominjalo na večerno nebo tik pred zarjo.

Segla je po glavniku in potegnila skozi dolge lase. Električna napetost se je sproščala. Še nekajkrat je šla skoznje in prisluhnila hrstenju.

Ura! je pogledala na drobno glavico, kjer se je odšteval čas.

Odložila je glavnik, vrgla nase pogled s strani, nasmeh, lesk zob, ustnice so bile iz češnje...

Vzela je priprave in drugo uradno ropotijo in odšla po otroke.

Na balkonu jo je pričakalo sonce s ščemečim kijem. Zalile so jo solze. Skoznje je lovila otroke, ki so se onemeli zazirali vanjo. Čez hip jih je zagledala cele, ne več razstavljene na roke in noge.

— Zdravo! se jim je nasmehnila.

— Zdra-vo! so odzdravili kot starci. Usteca so izražala bolj željo po večnosti kot hrepenenje po življenju in veselju.

Škratje starčki, jih je videla.

Usta se jim niso in niso hotela premakniti v kak drugačen izraz. Kar naprej so presenečeno zrli vanjo in se ji prepuščali.

— Pejmo! jih je povabila. Po dva in dva!

Glas jih je nekoliko predramil.

K nji so se prve zrinile deklice, tri pare, za njimi je bilo pet parov dečkov.

Malo je počakala, kakor vse učiteljice čakajo, da se umire, utihnejo, čeprav so bili popolnoma tiho, le vzdramljeni so pa bili.

Odkrevsali so v veliko sobo, ki so jo imeli za razred. Duh po slabo umitih ljudeh se ni dal izdrgniti iz poda in sten. Zrak je bil zelenega vonja.

Nad zložljivo tablo je visel portret našega velikega in dobrega maršala. Rahlo se jim je smehljal. Bil je v civilni obleki, naslonjen na usnjeni naslon.

Otroci so stali v pozoru.

— Zdravo!

— Zdraaavooo! so odječali.

— Sedite!

Poropotali so s torbicami v klopeh, ki bi bile lahko tudi cerkveni klečalniki.

— Danes, otroci, ko je tako lep dan, je pogledala ven, danes bi najprej kaj zapeli.

Dihali so, ko da so nagi.

Naš dobri maršal Tito se jim je smehljal. Imel je rad otroke.

— Bi? je šla svetlo od pogleda do pogleda in jih prižigala s svojim.

— Ja, je rekla Anica.

— Veste, katero bomo?

Ne, ne, ne, ne vemo, so se prižigale očke.

— Tisto, je počakala, da narastejo v radovednost, ki jo boste sami izbrali.

Iz bule radovednosti je buhnil zrak. Pogledi so se jim spet zmeščali. Začeli so nekaj iskati, pa niso mogli najti.

— Katero bi, Anica, ti?

— Pa b'la ohcet v Kanigalileji, je povedala.

— Kaga? so zavpili. Nič ne slišma.

— Pa je b'la ohcet v Kanigalileji.

— Tista naj kar sama poje, tista pa že ne, so se uprli fantje.

— Pa eno drugo, no pa ti! je dvignila fanta.

Fantič je rdel, rdel.

— Na vej, je rekel in sedel ko čok.

— Ti.

— Marija in tica pevka.

— Jaz ja na znam.

— Jaz tudi na vej, zajno.

— Kaku gre?

— Mirrrrr, mirrrrrr...

— Tista, tovarišica, tista, se je zadihano pognal Frenk in jo v hipu pozabil.

— Una, una...

— Tista, tista..., se je gnala Katrca. Stoji, stoji tam kloster lep.

— Kje staji?

— U pejsmi, trap, kje pa drgod!

— Unu, ja.

— Tovarišicatovarišica...

— No!

— Le pijmo ga, ne glejmo ga! je povedala Pavla vsa raznežena.

Otroci so utihnili. Iz njihovih spominskih globin je že vrela melodija. Vanjo se je zamešal jezik, zobje. Roke in noge so obmirovale.

— Tri, štiri! je rekla Marija.

Melodija še ni bila pripravljena vzleteti. Še se je zbirala v tičico pevko.

— No, no!

Gledala je obraze, ki so se spreminjali v pesem. Melodija pa se je še zmerom vrtela, vrtela v rjavi, zeleni in rdeči.

— Dajma!

— V nebesih je en lušten kraaj, so zapeli trije, štirje.

— Sam Bog nam gori priti daaaj, so pritegnili po gostilniško, pijansko.

— Svet Janez nam bo jagnje daaav,

svet Lovrenc bo pa soldatke nabraaav,

svet Peter pa po klučko skoč,

nam vinca sladkega natoč.

—

— Svet Peter pa po ključko skoč,

nam vinca sladkega natoč, so ponovili. Obrazi so bili razbeljeni od resnice, ki so se je nasrkali od matere, bratov, stricev, ki so jo prepevali.

Bog moj! se je prestrašila Marija. Kaj le naj tukaj počenja Pestalozzi?

— Še katero?

— Še, še, še, so vpili posamez, po dva, po trije.

— Kar pojte! je rekla, prepuščaje se otroškim občutkom in njihovim glasovom, ki so se razgoreli.

— Tistu, tistu, je mahal Nahtigal. Se drl.

— Anu taku, ne tistu . . .

— Na gorco si postavljena, sta zapeli Katica in Marjeta.

— Za vince si pripravljena . . .

Že jih je zalil ogenj poezije. Zašli so v pravi trans. V velike oči se je naselil pogled, strmeč pogled. V njem je stala tovarišica Marija in se ni premikala. Čutila je, da jo časte, oni pa so čutili, da jih ima zares rada.

Glas jim je rasel:

Ad fantu si usáje-na,

ad Jezusa zalivana.

Ad deklc si akopana,

ad Jezusa požegnana.

Ad mož si ti abrézana,

ad angelc zalivána . . .

Tovariš maršal nad tablo se jim je smejal.

Prešli so v živahnejši ritem:

Zdej ga pa spima vsak en glaž,

de biu bi Jezus naš tovarš.

Marijo je razžarilo. Otroci so videli, da bo zdaj zdaj zapela z njimi.

Zdej ga pa spima vsak pa dva,
de bi Marija z nami bla.
Zdej ga pa spima vsak pa tri,
debbli tudznami angelci.
Zdej ga pa spima vsak pa štir,
de biu bi Jezus naš pastir.
Zdej ga pa spima vsak pa pet,
na zdravje fantu in deklet.
Zdej ga pa spima vsak pa šest,
na zdravje vseh ljudi na svejt.
Zdej ga pa spima vsak pa pu,
debprišli ankat u svejtu nebuuu ...

Trans se je stekel v nič. Telesa so žarela.

— Bi bili pa najbrž za v posteljo, če bi tako pili, kot naroča pesem, kaj. Smeh. Rdečica je spet preplavila lica.

Zapeli so jih še nekaj, potem pa so se šli k cerkvi žogat in potelovadit.

Marija si jih je ogledovala iz mrtvega kota svojega duha. Samo videla jih je, ne pa slišala in čutila. Zašla je vse, k točki, kjer se začne dialektika živega. To je počela večkrat. Kadar se jo je lotil brezup in so se ji zmaknile vse ciljnosti, h katerim je težila s čustvi in nagonom. Po nekem nedoumljivem postopku koenjenja se je bližala, oziroma približala izhodišču življenja.

Otroci so divjali. Žoga se je kotalila nad glavami. Včasih se ji je zadel Zemlja, včasih ko Sonce.

Potem je robove gričev ožarila rdeča. Marija se je morala iz abstraktnega izhodišča na hitro spet razviti v človeka, v učiteljico, ki odloča. Po-lastila so se je stara izkustva.

Njen kip je spet hodil, mislil, čutil, govoril.

— Žogo! je ukazala.

— V vrsto!

Otroci so smrkali, kašljali, grabili po torbicah. Prepotena telesa so zavonjala po zgnojeni zemlji.

— Kaj pa za nalogo?

— Berite! Mnogo berite!

— Ja. Bomo!

Vrsta je okamenelo zrla po zarji, ki se je dotikala goric. Niti enemu se ni misel dotaknila čitanke. Niti predstava o knjigi ni oživila v nikomer. Ko veter so čakali, da se zaženejo po kolovozu v vas.

— Zdravo!

— Zdraaaavvvooooo! so odpili v en glas. Razgnalo jih je. Eni so tulili ko kamioni, drugi ko ljudje. Marijo pa je objel čez rame večerni mrak s hladom v svojem mesu. Stopala sta po kamniti, jamasti cesti. Iz vinogradov so že murnjali murni.

Lajež cucka je že nekaj časa sekal proti hosti. Vonj dima. Osamljeni »hejsa«. Po podružničnih cerkvicah, ki so čemele po vzhodni strani, je pozvanjalo avemarijo.

— Dober večer!

Moški glas ji je ko puma padel za vrat. Bil je ko pravi ugriz.

Marija je obstala. Ni našla smeri, iz katere je prihajal glas. Bila je zmedena, ker si jo je nekdo nesramno ogledoval.

— Dober večer! je stopil stran od grma moški.

Učitelj! T i s t i !

— Ooo, se je razživila in takoj sprejela izziv.

Roke. Tople, hladne.

— Nisem vas videla! se ga je razveselila. Pollaščala se jo je otroškost. Zaupnost. Nekaj metuljasto frfrastega. Kipela je v sebi. Izdajal jo je glas.

Učitelj je v trenutku, brž ko je steklo malo njenega glasu vanj, čutil, da je dobrodošel, da ima pred sabo odprta vrata.

Ž e n s k a ! je dihnil in jo vdihnil.

— Kje ste bili? se mu je smejala. Njeni beli zobje so ga zasuli ko sneg.

— Tlele, je pokazal na grm.

Videla je, da ima zelen jopič.

— Ste me dolgo gledali?

— Od cerkve dol sem vas spremljal. S pogledom sem vas vodil.

Požrem te! ga je pogledala.

Ni videl.

— Oprali ste se nanj.

— Ja, se je zasmejala. Spet zobje, ampak ne več v lesketu snežin, temveč zlobe. Spomnila se je pripovedi o njem, znani vsej Dolenjski.

— Prišel sem, je začel svoje opravičilo, ker se naješ enainistih pogovorov: kam greš, kje si bil; enainistih lepot: zarjastih večerov, avemarij, vonjev svinjakov, krav, vina... Pa sem si rekel obiščem sosedu.

— Pa ja, prav. Z menoj je približno isto.

— Kaj po enem mesecu in pol!

— Ne morem pomagati, nimam sedemdeset let.

— Z menoj je bilo že prej konec. Po treh tednih, če sem odkrit. V treh tednih sem posrkal idilo Trdinovih vtisov, potlej se je pa začela resnica.

— In ta je krvava, je rekla Marija. Kaj naj tu s pedagogiko, ki smo se jo nažvečili tam zgoraj.

— Odpreti mesarijo in zavijati vanjo kotlete! je rekel učitelj.

— Ali veste, da je tukaj leto 1777. in ne 1949., je rekla osuplo Marija in z velikim, lepim pogledom že začela pokušati to moško bitje ob sebi.

— Vem, vem. Še kako vem! Otroke futramo z demagogijo namesto s kruhom in človeškimi odnosi.

— Moji jejo zjutraj zelje in fižol, zvečer zelje, opoldne fižol.

— Ja, je pritrdil učitelj, ti jim pa pripoveduj vsak dan, in v tičice in murenčke zavijaj vzgojni smoter o delavskem razredu, tem najnaprednejšem soncu.

- In vse jim poberejo, jaz ne vem...
- Zadnjič se je pridrla v šolo neka mati, naj ji posodim tristo din, da kupi v mestu kruh za otroke.
- Groza! je zmrazilo Marijo. Vstopite! ga je povabila na stopnišče.
- Imam, saj veste, je rekla čez hrbet.
- Kot vsi, je pritrdil veselo učitelj. Posteljo in stoletno omaro.
- Ja, se je zasmejala glasno. Namesto radia pa molji, ki mi grizejo posteljno stranico. Včasih...

Stopila sta v sobo, polno večerne svetlobe. Skozi okna so utripale zvezde. Hladne in mokre.

Nažgala je petrolejko in privila plamen do dna.

- Sedite, ga je povabila.
- Lepo je tukaj, je sedel in vdihnil. Daleč se vidi.
- Sami vinogradi, same gmajne, sama žalost. Človek bi pel pobožne pesmi.

Res.

Učitelj je vzel iz notranjega žepa velike orglice.

- Smem? Ponesel jih je k ustom.

Marija je pojedla vzburjenost in prikimala.

Es geht alles vorüber,
es geht alles vorbei...
lalalala lalá
lalalalalalá...

Nežni kovinski zvoki so budili žalost in jok. Vse se jima je zazdelo strašno daleč in zgubljeno. Zvok ju je zbliževal.

- Poznate to melodijo? je vprašal.
- Slišala sem jo.
- Vse gre mimo, vse gre mimo, je povedal monotono.
- Lepo igrate. Ne tako, kakor govore.
- A govore kaj? je odstrmel ostro s sluhom.
- Vse mogoče o teh vaših orglicah.
- Ja?
- Ne veste? se je primaknila vsa svetla od ženskega nemira. Odkimal ji je in jo tipal z moškim pogledom, ki je že ljubil.
- Bajka gre o vas po deželi.
- Bajka!
- Naj vam jo povem? Svetila se je po zamorsko.

Učitelj je vagal ponudbo, ker je čutil, da bo osmešen. Iz Marije je drla presilna želja po pripovedovanju.

- Ja, se je moral vdati.

Pogled ji je šel po zalet.

— Nekega poznega večera se je vračal iz mesta star kmet. S kolesom je vrtil proti domu.

Učitelja je prijala veselost. Pripoved je bila vesela, vrgel se je vanjo nag.

— Tam nekje, ali pred vasjo ali kje že, se začne klanec, na desni pa hosta. Pod starim, mogočnim kostanjem, glej: ogenj. Nekdo kuri ogenj, je povedala skrivnostno tiho. Kmet stopi s kolesa. Ni dobro to, ni dobro to! ga daje strah. Tam je namreč tudi dosti Ciganov. In tolpe teh tičev ponoči podivjajo. So pač otroci noči in lune. Njihova domišljija prehaja v rakasta dejanja. Nekoč so fantu, ki se je pasel pijan domu, odrezali mošnjo in jo obesili na vejo.

Zasmejala sta se.

— Res, res.

— A ja.

— No, kmet cinca, čaka, meče pogled gorskozi, kjer gori velik ogenj. Glej ga, vraga vragastega! Zasliši orglice. Kaj pa je za en šment! odstrmi in ga prezebe podolgem in počez. Orglice, ga dohaja spomin, orglice ima ... ima ... samo ...

— On, je dahnil učitelj.

— Da, on, je povedala z naporom, učitelj. Kmet se še malo prestopa. Tiho je. Gleda in ga šaca: Je, ni? Je! Učitelj pa svira in se čudno zvira. Ja, ali prav vidi ali ne? Palico suče nad plamenom. S palice nekaj, ja glej no, binglja. K a č a , je povedala izdihovaje.

— Ne! je odskočil učitelj v duhu.

— Ja, ja, kača, je povedala šepetaje. Pekli ste jo in ji igrali.

— Pa zakaj sem ji igral?

— Zato, da ste jo uspavali. Z muziko zabeljena je boljša.

Spet sta se zarežala.

— In sem jo tudi jedel?

— Kmet, je zašla spet v baje, gleda, posluša, učitelj pa svira in se zvira. Kača žvižga, sika. Zlat plamen jo ovije in prepeče. Učitelj še zadnjikrat izpiha dušo skozi orglice, potem pa jih odloži in se zajé v vitko, hrstljivo telesce kačje. Ko jo obere do belih kosti, vstane in zgine v hosto.

— Konec?

— Tako, toliko o vas in vaših orglicah. Še niste slišali?

— Prvikrat zdaj.

V petrolejki je brlel sinjkasti plamenček. Vinograde in hoste pa je preplavila mesečina. Zvezde so zginile. Iz zemlje je kipel jesenski hlad.

— Moram, je vstal. Daleč imam še.

— Nee, je vstala še sama in ga toplo obdihala. S pogledom ga je speljevala vase. Globoko vase. V najlepše, kar ima ženska.

Sedel je. Upanje ga je razdivljalo. Bilo je rečeno: ja.

Ni vedel, ni čutil, kako ga je feministična svetloba zaprla v svoje meje. Plazmatične meje. Govoril in mahal je, se veselil, ona pa je kot menjačica razlivala v njegovih sunkih.

Zaprla je okna.

V izbi je postalo topleje.

Mesečina zunaj se je zlivala v široki strugi.

Vonj po grozdju, žametni portugalki — vonj po prsih črnke.

Odgrnila je posteljo in zableščale so se bele rjuhe.

Okamenel je. Pogled mu je temo spreminjal v dan.

Začela se je slačiti.

Jopica.

Krilo.

Nogavice so se ji olupile ko kožica s kačjega hrbta.

Modrc.

Gib. Vabilo. Bela roka je postala glas.

Sedel je zraven nje in jo polegel, travo. Nagnila se je. Z žejo v ustih se je potopil v njeno globino ust, med ostanke besed in svetlih glasov.

Stlačila sta se na posteljo, da je zaječala. Molj v bližini zglavja je začel strgati.

Segel je po stožcu njenega belega sladkorja. Po prsih. Približal se jim je z usti in jih poduhal.

Portugalka!

Posul jih je s poljubi.

Ona pa je počivala s svojimi čudoviti lasmi sredi bele blazine, kakor da je naredila samomor, kakor da je skočila z dvajsetega nadstropja v New Yorku, in zdaj leži sredi bele zebre na cesti z razpuščenimi lasmi in se skrivnostno nasmiha.

Povabila ga je vase.

Njen in njegov duh sta šla drug v drugega z bolečino uživanja. Pojedla sta se. Ves zmagan je legel zraven njenega telesa. Z dlanjo je počival v podnožju njenih prsi.

— Ženo iščem, je rekel.

Ona je molčala. Njen pogled je blodil z angeli okoli Boga in se mu zahvaljeval za moške na tem svetu.

Da, da, ji je rekel Bog, že dobro. Vse to je zato, da se ujemata.

— Mmm? se je prislinil obnjo.

— Imaš jo, je povedala.

Dotaknil se je z ustnicami.

— Kako čudno je v tej deželi, se je preglasila, kakor da je sama v odmevajoči cerkvi.

— Zakaj?

— Ali se ti ne zdi, da ne spadava v te kraje; ti pesnik, jaz... Jaz mislim po svoje, dokler bom, dokler me ne bodo okrožnice in jalovi Prosvetni delavec in druge take laži predelale v babo z nunskimi oblačili. V hinarstvo hijeno, ki se prehranjuje z učiteljskimi trupli.

— Marija!

Vedela je, da je zabrenkala tudi na njegove strune.

— Tako je, nič drugače ni, Boris!

Boris! se je ponovil hitro z njenim glasom.

— Z mano je isto, je pohitel. Hočejo me požreti. Hočejo me namaškari v farizejska prosvetna oblačila. Ta pa so cinična skozinsko. Poglej,

kdo še verjame v načela, ideale in podobno mlakužo.

— Jaz!

Zmedel se je.

— Jaz verjamem, no. Me razumeš?

— Ne, ne.

— Kako to, da ne? Če ne, bi me vsa reč prav nič ne bolela.

— O ja, se je oddahnil.

— Jaz verjamem, da mora biti človek vzgojen, dober, to je kulturen, human. Ampak tole okoli mene...! Z vsem tem svojim ubogim znanjem nimam kaj početi v teh zapitih krajih. Sem se je vrnil srednji vek. Pobirajo zadnje skorje kruha. Otroci pojejo božje pesmi. Dobro, da jih... Ampak... ampak. Ali vidiš najine kolege, kakšni so. Smejejo se kot bratje Karamazovi. Spredaj božji »ksiht«, zadaj sifilitična danka.

— Ubogi so, je rekel Boris.

— Oboje. Tudi ne.

— Hitro se dajo pomendрати.

— Prehitro. Njihova moralna drža je: jajaja. Bore se za kruh.

— To je ja osnovna pravica.

— Saj zato. Ali veš, kdo je kratil osnovno pravico?

— Vem, vem.

— No!

— Marija... Bojim se te!

— Ne boj se me! Obrnila se je k njemu. Kot kača je zasikal s konico jezika in njena usta so se odprla tesno kot usta spodaj.

Šla sta drug v drugega in se zapletla v dolgo bolečino.

Ni in ni jih hotela izpustiti iz svojega risa. Prijetno sta krvavela tam spodaj...

Potem sta se odsunila. Po belih zobeh je tekla noč. Kapljala. Dihala sta kakor preveč napojene živali.

Zunaj je bil mesečen dan. Dolge sence so lezle na okno. Dvorišče je bilo prepreženo z njimi.

— Kaj bova? je vprašal.

Zmignila je in mu kazala hrbet.

Zazdela se mu je velika in strašna, če je zamižal. In če je mižal malo dlje, se je začutil med njenimi stenami: med krči prebave. Če pa se je razdanil s pogledom po nji, je bila drobcena in je izzivala čustva usmiljenja in razumevanja.

— Bi se, se je stihotapil z glasom čeznjo, da je videla njegov glas, bi se poročila z mano?

Zmignila je.

Ne! se je tedaj v hipu odločila. Z nagonom prave žene je dognala v njegovem glasu, da je še otrok. Moškega spola sicer, toda nima pojma, kaj je ženska. Kaj ženska hoče.

To je pesnik! je zaničljivo odmisllila. To so kožolizci, vidijo in duhajo le rože, rože, smrt, ne vidijo pa v dialektiko zemlje.

— Bi?

— Nee vem, je vzdihnila. Nee veem.

— Drugače se ne bova rešila teh osnovnih šol.

Bom, bom se jih, je gledala v svojo prihodnost in zagledala silhuete svojega moškega.

— V meglo se je zarezal

lajež psa, je zarecital, hripavo otožno,

odmev je bil kot vzdih,

globok, težak in tih.

Nekdo je upihnil luč, je zapel kot Tone Pavček na literarnem večeru, pot k cilju je temna, krog mene noč, megla, in v roki mrzel ključ.

Stojim! je povedal v baritonu in res stal. Stal in gledal v brezizhodnost.

— le veter list za listom

meče v tlà,

še mene kdaj — kdo ve,

zanesel bo med nje.

Tišina. Tišina.

— Lepo, je rekla.

— Pa tale.

Poslušala sta samoglasnike, prepevane v patosu sentimenta, ki so s svojimi frekvencami, in ne poezijo, razletali trdnost duha in telesa.

Kako čudno! Glas, glas! je poslušala. Prihaja: tiho ali glasno, vseeno kako, in ti zatrese in potrese vso trdnost. Vero v...

Začela je verjeti v tega pesnička, ki je kače v dolenjskih bajkah. Ki je vir vicev pri tarok partijah partijskih in prosvetnih hierarhov v mestni kavarni. Ki je za učiteljski svet zgubljen. Vsak, ki ima kaj opraviti z njim, se prej potakne v izolacijska oblačila.

Boris je šepetal monotone glasove in jo trgal iz malomeščanskih vezi, ki so jo že zadrževale v ženskico, inga in drja, v mamico pupice in v središče intrig kakega občinskega središča.

Konec. Reka iz navdiha pa je tekla dalje. Začenjala je razumevati Prešernove Gazele. Nekaj daljnega, vzhodnega je v poetičnem samogovoru. Poezija je — hipnoza. Nekdo zaspi že, če mu zapoješ Moj očka ima konjička dva...

Obrnila se je k njemu. Legla sta družno na hrbet in se zajela z rokami pod glavami. Bila sta naga. Svetloba življenja je presevala kožo in vzdigovala pokrov teme. Pogledal je po njej, po toku njenega telesa: dva gomilska spomenika sta štrlela vsak v svojo stran, trebuh je spal pravično spanje špeha, niže je nekaj lastavic gledalo iz gnezda, noge pa so tekle nizdol. Dotaknil se je gladkega hladu, toplega hladu. Tudi ona se ga je dotikala z obema rokama.

— Si lačen? je vprašala. Bila je v elementu žene. Njen smeh si ga je še želel. Bila je pogled in ne več telo. Pogled, ki bi pospravil cel svet.

Pokimal je.

— Skuhava jajca? je prehajala v glasnost in v smeh.

Izstopila sta vsak s svoje strani postelje. Petrolejka je še mižala.

Naložila je v štedilnik drv in papirja. Ogenj je v trenutku raztrgal papir in razlomil les. Toplota ju je ovila s svojimi oblačili, svetloba razsvetlila.

— Lepo je, je rekel in šel k oknu.

Kovinsko sinja noč je pokrivala vinograde. Tolšče belih megla so pokrile svet s svojimi jezeri.

— Počutim se v kameni dobi, je izdaval. Kako ves drugačen bi bil, in ti tudi, ko ne bi bilo za nama učiteljišča, uzakonjenega vedenja, družbe, civilizacije in te preplete zobne ščetke.

Zasmejala se je. Videl je njene zobe, njihov lesk. Ko da si jih je bila očistila v surovem bivoljem mesu. Lasje so ji ko sence poplesovali po ramenih in hrbtu.

— Glej, jo je povabil, takole bi gledala iz votline noč. Spali bi na kožuhih.

— In bolhe bi nas žrle, je rekla veselo.

— To ni nič, bolha. Pomisli, kaj vse te zdaj žre! Začni pri svojih lakomnih zobeh! tvoj ego, tvoja vest. Otroci, družba, in tudi kakšna resnična bolha je še vmes. Pa se stegneš, pa jo ujameš, deneš med palce nohtov, ck, in samo še suh listič rdečerjave barve je ostal od bolhice.

— Pomisli in zamisli se: izoblikovali so te v zmaja, pa moraš stradati. Vest in zmaj v eni koži.

— Imaš prav, se je razžalostila. Jutri bova vsa druga, morda se bova sovražila.

— To ne bi rad, Marija! jo je prijel za roke. Rad te imam. Svetloba si mi. Skozte grem v neki drugi svet. Morda je ta isti ko ta, ne vem. Brez tebe bi bil močno slep.

— Noč je nekaj čisto drugega ko dan, je rekla. Zdaj bi se bila pripravljena s tabo poročiti, jutri . . . ne vem, ne vem.

Jajca so vrela.

— Kuhana so.

— In ti, Marija, jo je prijel z bolečino v glasu, misliš, da bo nocojšnja sled izginila brez sledu?

Lupila je jajca.

— Mm? Kaj misliš? Segel je na njen bok. V gnezdo pohote.

Zvila se je. Njena polna zadnjica se je dotaknila njegovega trebuha.

— Jaz sem podnevi drugačna, Boris!

— Kakšna pa si zdaj?

— Jutri bom drugačna. Čutim. A pustiva mojo spremembo! Jejva! Noč je še pred nama. Vsa in dolga. Govoriva, jejva! In pojdiva še kakšenkrat drug v drugega. Tja, veš . . .

— Kam? Glasu se mu je spet lotevala strast.

— A ni tisto čudno in nerazumljivo, tam, tisto, ko ti ... pride ...

Sedla sta.

Z mirnimi gibi sta se lotila jajc, jih namakala v sol in jedla. S štedilnika je valovala toplota. Tančica z Jutrovega.

Noč zunaj je bila sijoče sinja.

Pomislila je na mamo, ki misli, da ji hči spi. Rahlo in nevidno se ji je posmehnila.

— Povej kaj o sebi! je rekla.

Vdal se je. Obrisal si je usta v serviet, ker se je bil že najedel in odšel ležat.

— Tukaj te bom poslušala, je rekla in že mislila svoje misli: še enkrat, dvakrat, je precenjevala svoje spolne potrebe, potem pa zaspati, zjutraj pa odgnati to tele. Marija! Če bo hotel ostati? In se iti moža, očeta in tako dalje ...? Ne! Lepo ga moram speljati ven. Ampak misli resno.

Prisluhnila mu je.

Pripovedoval je o temi svojih občutkov.

Daje se mi, je spregledovala. Daruje se mi. Kadar se začne moški takole deliti, razsekovati na kose in dajati ženski, pomeni ...

Ne! se mu je uprla. Kar čvekaj!

Morala bi mu povedati, da si ga imela samo za utešitev.

Saj ne bo slišal.

Boo!

Ne boo!

On hoče ženo, nisi slišala. Mater, ljubico, teto, botro; celo svoje žensko sorodstvo, ki ga v bistvu sovraži, jaz naj ga pa ljubim.

Povej mu!

Ne!

Ta človek, Marija, bo crknil zate.

Pa naj crkne!

— Kaj si rekel?

— Povem ti, da ni lepšega, če se dva uglasita na iste interese. Samo dva. To je potlej domovina, družba, socializem, človeštvo, življenje. Dva. Jaz in ti.

Prišla je k njemu na posteljo. Zalila ga je s svojim drhtečim telesom.

Vzel si jo je. Bil je v njej, kakor da je že njen otrok. V maternične globine. Kjer so dvorane rdečega ničā. Tam je bila spet tista sladka bolečina.

Zbit se je potegnil iz ženskega testa.

Ta tretji vtis jo je znorel. Prevzel jo je do budnosti in do hrepenenja, da bi mu le bila žena in hkrati vse tisto njegovo žensko sorodstvo.

Bolele so jo noge. Tako čudovito bolele. Kako naj to pove? Bolele, kaj naj pa reče.

Njemu je je bilo dosti. Čutil se je zgubljenega, zasejanega v neki čuden konec sebe.

Hudič je, če se seješ, seješ, kar naprej seješ.

Utrujenost ga je zameglila. Zgubil je stik s seboj in postal je tista najlažja snov.

Spi! ga je začutila.

Spiiii, prekletnik! je zakričala v sebi. Baraba! Tiii! Čakaj... Šla je po sekiro. Prijela je telo in ga odnesla ven. Med trte. Na trato pred zidanico. Odložila ga je na tla.

Ljubil si me, ga je gledala in mu očitala.

Bela svetloba ga je napolnjevala do popolnosti.

L J U B I L ! je zavpila in dvignila sekiro.

Ghhh!

Telo se je zvilo, usta odprla, na dan je planil pogled.

Svetloba telesa je nekam poniknila.

— Kaj je? je zajecal ves slaboten.

— Spiš? je vprašala.

— Spim! se je zrušil nazaj, ko da je že njen gospodar.

Njenega duha je razbesnelo maščevanje. Metala se je po sebi in klela, klela, da je ženska.

Prebudila sta se med ostanki noči in jutra. S počenimi, ubitimi posodami glasov sta se zbirala v roke, noge, v ime in priimek, v poklic.

Boris se je zakrohotal.

— Kaj je?

— Spomnil sem se, da sem učitelj in da bom moral danes govoriti o ljubezni na sestanku mladincev.

— In kaj boš rekel?

— Rekel bom: pogledajte me! In: to je lepo!

Marija je bila že oblečena. Bila je bleda in na videz videti zgubljena. Igrala je na harfo iz las.

— Mora..., je rekel.

— Hiti! je rekla. Videli te bodo.

— In?

— Iz tega so lahko hude reči.

— Kaj? se je zasmel, jo poljubil in odhitel.

Dan zunaj je dišal po svežem zelenju. Portugalka ga je omamljala. Veliki grozdi iz črnega žameta so kukali izpod listov, ki jih je že obrobljala rja jeseni. Zidanice in hrami so bili še vsi dremotni. Le jate škorcev so prekričale na trenutke jutranjo vdanost in jo natrgale.

Vzpel se je na vrh, kje je hitela steza proti domu. Pogled na Dolenjsko tam spodaj ga je zakoličil za nekaj hipov na mestu.

Krka pod meglami megle! Vasi so zadišale sem gori: blag vonj po suhem mesu in sežganem tramovju. Travniki so bili že polni živine. Iz farnih zvonikov je tolklo srce vaškega boga.

Pogled se mu je širil in bistril. Ko da leta po nebu in pregleduje ta dolenjski relief. Duh mu je bil v soglasju s sabo in s tem, kar je videl.

Bil je sebe pijan. Rešen je bil vseh vezi s to prosveto in s tem slovenskim dvoličjem. S to pošastjo, ki poje žalostne narodne pesmice, ki se ga naseka na kakšni sindikalni zabavi in potem celo noč trepeta in se zdravi, da bo ja drugi dan spet naréd v predpisanem načelu.

Pohodil je to pokveko. Ta svoj nekdanji kalup, v katerem se je oblikoval v učiteljski »flancat«.

Glej, glej, se je ogledoval in se primerjal: če sem v zbornici, če sem namaskiran za v razred, sem narejen in skrajno nečist do sebe in do drugih. Nenehno se moram kontrolirati, kako se vedem v besedi in v dejanju. Učili pa smo se bili: nič pretiranega, kar bi vznemirilo oblikujočega se otroka — cicibančka in pionirčka. Vsak gib, je govoril tisti prismojeni profesor pedagogike, in podržal roko in pisal z njo po zraku, vsaka beseda, in je zavpil, lahko poseže usodno v nežno psiho otroka in ga za več let, morda celo za zmeraj onespособi normalno dojemati svet. In ker je pristal Boris, da se bo kontroliral — sicer ga pa o tem sploh niso vprašali — da bo, preden bo vstopil v razred, slekel svojo železno srajco kompleksov, se celo pregledal v ogledalu, če ne viha ustnic v pretirani vnemi, da ja ne bo ranil cicibančkov in pionirčkov, je postal agent, vohun samega sebe, v nenehnem naprežanju, da odkrije kaj vznemirljivega v svoji človeški naravi, da bi se ja prec ovadil pri napotilih za sveto prosvetno življenje. Po enem šolskem letu je postal tako duhovno bledičen in prazen, da so bile bolj žive v primeri z njim njegove gate, ki so nihale v vetrcu.

Prisluhnil je še pogovorom iz tistega časa. Moj Bog! Stokrat prežvečene stvari. Pa to je bila popolna demontaža človeka brez Dachaua in kapojev.

Še leto, dva, tri tako, pa se bo odpovedal svoji normalni evoluciji in se bo vrnil v izhodišče: postal bo pionirček. Petindvajsetletni pionirček! Ko bo imel petdeset let, mu bo obraz izražal otroška občutja in otroške duševne potrebe.

Ven iz te . . . Stran!

Prišel je do ruševin gradu. V mogočnih zidovih je bilo še nekaj sledov prebivalcev te hiše. Z njihovim davnim pogledom se je ponesel tja dol med vasi in čakal, kaj bo tu zgoraj potem občutil.

Točno: samozvani bogovi so morali biti v višinah.

Usedel se je na rob zrušenega zidu in pasel svoj pogled, zraven pa se je že vračal k sebi, nič več kontroliranemu bitju po pedagoških principih.

Tak, tak, tak moram biti. Za kakšen hip se je še pošpijoniral, če je res tak in tak. Ni bil še. Profesor pedagogike je še šahiral z njim po prosvetni šahovnici.

Prestrašil se je tega.

Pa saj so ti vzeli tudi tvoje misli!

Saj ti pravzaprav . . . čvekaš leto in leto . . . enoinisto . . . kar naprej enoinisto . . . in si zadovoljen, zadovoljen, da se je čas ustavil pri snovi za četrti razred, tretji, prvi, drugi. Sploh ne veš več, kaj je resnična človeška stiska, lepota in harmonija. Postajaš berilo za tretji razred. Postajaš medij!

Mimo ušes so zaprhutale sove groze.

Medij!

Medij! je govoril, mislil.

Zdaj je konec s tem! Ne konec s piko, s klicajem konec.

Vstopal je vase. V lastno hišo zavesti. Glej hudiče: vse so odnesli iz nje. Ničesar več ni.

Začelo se je pa . . . Takrat, se je napolnil z besom, in tega, je videl, si ne bo nikoli odpustil, da ga ni udaril po gobcu.

Kaj hočem, je uplahnil in se iztekel v 2. Bil je še zmeraj 1 + 1.

Spustil se je v drncu v vas. Zadihan, vroč. Z velikim nožem strahu v sebi se je bližal šoli, ki ga je bila pričakovala — o ta naša slovenska mati!

Vstopil je. Zmuznil se je v svojo sobo, ki je bila v razvalinah najrazličnejših oblačil, knjig, papirjev, časopisov. Začutil se je v ječi.

Kaj je?

Nazaj moraš!

Kam?

V oklep. V vloge načel in odigrati vseh devet, ali kolikor jih že je.

Igrati?

Špilati moraš, razumeš!

Ne!

Nekaj se bo zgodilo! je začutil.

Minili so tedni, meseci. Vmes se je iztekla precej dolga zima. S prvo zeleno travo se je začela uradno pomlad. Naravna pa že tedne prej. Ko se je obregnil ob bregove jug in ko je bruhnilo tudi iz ljudi, ko so se začele bolezni in strasti. Naravni izbor se je še enkrat spraval nad ljudi in jih odbiral za grobove.

Med njim in Marijo se je strast utrdila, prehajala sta po malem že v navado. Ni pa bila med njima samo postelja, temveč so postajali dolgi pogovori in bakanja o sebi in drugih. Strmela sta v mrakove in večere in se zapletala z glasovi v igre, ki so postajale resnica.

Sklicani hudič pa je nekega dne le pribodel na dan.

Okrajna prosveta ali center za špijoniranje učiteljev je medtem, ko sta onadva bajala, prejemal z datumi opremljene ovadbe, kdaj se je učiteljček plazil prek Gričevja k svoji dragi, česa se je znebil med svojim človečenjem, kako globoko se je spuščal v zaničevanje poklica, kako brezobzirno je izzival rahločutno dolensko ljudstvo, ko je javno prespal pri učiteljici dan za dnem.

Ves ta direndaj ovadb in datumov so skrbno prikrivali. Zanj sta vedela samo dva nadzornika in načelnik. Nadzornika sta se žalostila nad učiteljčkom, celo intervenirala sta pri njem, toda Boris jih je zavrnil in ju osmešil.

Torej . . . Odložili so se nekega dne v mesecu maju.

Kostanj pod okrajnimi okni je bil v mladem listju. Nadzornika bi pesnila, če bi znala, pa nista, sta pa rekla nekajkrat drug drugemu, da je danes lepo.

Ob 15^h se je prikazal načelnik z okrajnim partijskim hierarhom. Posedli so. Nažgali cigarete in začeli odločati o slovenskem ljudstvu — o dveh sfukanih revežih.

— Kako je v stvari? je vprašal hierarh.

— No, Andrija, je prenesel načelnik ukaz na nižjega.

Nadzornik Andrej je odprl mapo in nizal datume kakor ministrant odgovore: enolično jih je pel. Zadeva je bila odžebrena v nekaj minutah. Nič obtežilnega. Obesijo se lahko samo na izzivanje vaškega zdravega in trdnega moralnega življenja.

Postalo jim je nerodno.

— Pob se goni, to je vse, je rekel hierarh. Kaj, kaj, je premetaval roko, skrčeno v pest. Ma, kaj, kaj mu moreš?

— Član partije je, je povedal načelnik.

— Partija za zdaj ne prepoveduje kavsanja, dragi Francelj, a veš to?

— Vem, se je nasmehnil načelnik, za njim sta se tudi nadzornika.

— Ampak specifičnost našega, učiteljskega življenja, tovariš sekretar, je ravno v neupadljivem vedenju, je v tem, da si v vlogi zgleda. To, to, je posegel po mapi, niso naše, inšpekcijske zaznambe. To so vaše ovadbe. Če pa se ogroža vas, pomeni, da je Boris Madruh slabo razumel svoj poklic in načela socialistične pedagogike.

— Pa kaj mu moreš! Ali naj ga steram na Goli otok? No, vidiš! Že razumem, že: partija mu bo dala lekcijo, prvenstveno ste pa vi za to poklicani. A se ti ne zdi? Vi ga, kaj bi rekel, pokličite sem, napišite, a ne, ta staremu od tiste punce pisemce, ga poučite, ta starega o tej fukariji, pa je. Jaz ne vem, zakaj bi moral okrajni komite sklicati plenum?

— Saj! je rekel načelnik in razumel.

— Dobro, sem za to, da se pogovorimo, se je nežil v prijazno trepljanje, da sedemo skup in da problem razproblemimo na razne načine. Kako bi rekel: da ga rešimo. Saj mi vemo še druge reči o tem fantinu, se je izdajal. On je bil — samo to med nami — pri gestapu.

Načelnik in nadzornik so prešli v invalidno obliko: obraz jim je zadela polkap. Grimase, krči od oči do ust.

— Samo to... to, se je smehljaj sekretar, ni več aktualno. Drugo! To pa je aktualno. On se dopisuje z neko Fräulein iz Würzburga. Veste vi, kje je to? Hja, Nemčiji sta dve. Gestapo in zahod sta za nas enoinisto.

— Tovariš sekretar! je zaprosil nadzornik Šulmist. Roke je sklenil v molitev in zajecjal: — Vvvi immmmate vvvse indice v rokah, zakaj čakate?

— Zanka je zadrgnjena, kapiraš, Andrija.

Šulmist se je vdal.

— Pisemce staremu, da punco odpelje domov, pobu pa razrešitveni dekret v roke in — marš, m a r š, m a r š...

— Tako! je vzkipeł Andrija.

— Drugega izhoda ni, se je obrnil hierarh po moralno oporo na načelnika.

— Ne, ni! je potrdil.
— Tovariši, se je stlačil pokonci. Zdaj grem pa malo na ribice.
— Malo počitka, se je priliznil Šulmist.
— Duh, če nima počitka, je ko cunja, je rekel načelnik, star režimski ritalizec.

— Na sulca, mater mu jebem! Je tak, Francelj, da se userje en sam, ne pa ga ujame.

— Jaz raje ščuke.

— Trofeja, razumeš! Kaj meso! Mesa si hitro sit. No, se je razgledoval po pisarni, pa zdravo.

Prosvetarji so gledali za njim in še cel teden živeli od duha tega veličastnega obiska. Kar naprej so se bili obračali proti reki, kjer je sekretar lovil sulca.

—
Mesec maj! poje Macha. Čas ljubezni...

Cel teden je bil Boris doma in delal zdržema za šolo. Iz prahu je izvlekel matične liste in začel vpisovati lastnosti in navade otrok. Prebiral je stare zapiske učiteljic, ki so pred njim v tem času hitele domov.

Normalno razvit.

Slabo razvit. Oče pije.

Nagnjen k neredu. Preklinja! Razbrzdani!

Niso sodelovali z OF.

S t r a š n o ! je prebiral te diskvalifikacije. Kakšni pa naj bojo ljudje v nerazvitih, zaostalih krajih.

Prasica učiteljska! Kako pa se pišeš, ki si to napisala!

— Ljiljana Podpezde, je prebral.

Lahko bi vedela, da sodelovanje ali ne sodelovanje z OF ni nobena človeška lastnost!

Groza!

Groza!

Mati je detomorilka! Ljiljana Podpezde.

Ni! je zapisal in se podpisal.

— Pa četudi bi bila! Ljiljana, Ljiljana! Ali veš, kje ima hišo, kaj okoli nje? No, potem pa zapri! Jaz bi jih tudi pometal v sod z vodo, mile otročičke, če bi moral živeti na živi skali in jo pol leta molsti za sto kil krompirja. In tri kumare.

Pripisal je: Razmere strašne. Hiša se podira. Zemlje ni. Sama skala. Še kaj? Še! In je popisal celo rubriko.

V soboto popoldne, ko je spustil otroke domov, se je z žalostjo, ki ni bila prava žalost, samo slutnja nečesa zelo hudega, lotil britja in splošnega urejanja telesa in obleke. Ves čas pa je hitel po gričih k nji.

Ampak k nji, k nji, je začutil, se ni več prišlo. Z nobene strani več. Kaj je to?

Nekaj se je zgodilo.

Nataknil si je obleko in odhitel. Hitel je daleč pred sabo. Odmetaval veje, grabil za zrakom in se pogrezal v ekstazo.

Nekaj se je zgodilo!

V životu sta mu bolečina in strahtesnoba je zadrževala glas.

— Ma . . . ma . . . rija! je zaklical slabotno.

Ognjena krogla sonca je lezla za Kum. Tri četrtnine je je bilo še videti. Iz hoste, od debel in grmov je že legal mrak.

Pod njim je bila že zidanica, v kateri sta sanjala in bajala z Marijo vse te mesece. Iz dimnika se je sukljal dim iz prosojnih nitk.

Doma je! se je oddahnil. Tesnoba ga je spustila za trenutek iz sebe.

Kako blizu pasjosti je človek! se je gledal in hkrati skakal ko pes. Sem, sem pes! Nazaj! Šel je spet nazaj vase.

Stekel je po kratki strmini k hiši. Zatezala ga je spet tesnoba. Piskajoče je vdihoval in izdihoval.

Preletel je stopnišče.

Potrkal.

V sobi je slišati več korakov. Njenih in še nekoga.

Vstopil je.

Na vrata za njim ga je pribil pogled visokega človeka. Sivega, lepega moškega.

O-če! prepozna v njegovem obrazu Marijo.

— Takoj bova, je rekla Marija moškemu, ognila jopico in s pogledom naravnala Borisa ven.

Šla sta nedaleč od hiše. Od obeh strani, z njegove in njene je pritiskal molk in bolečina, strah in groza.

Usedla sta se na betonski rob vodnjaka in čakala na glas.

— Kaj je to, Marija?

— Saj si videl! je odgovorila. Bila je močno odsotna.

Gledal jo je v profil.

— Včeraj popoldne je prišel. Z njim je bil tudi nadzornik. Oče me je prišel iskat in jutri moram odtod.

— Marija!

— Ni več pomoči, Boris! Če bi prišel nadzornik pome, bi se mu uprla. Kdo je prišel, vidiš.

— Pa zakaj, zakaj? Kaj sva vendar naredila? je zabijal Boris svoj glas vanjo in v tla.

— Če bi prišel uro prej, je monotono nadaljevala, bi se še srečal z njim.

— S kom? A ja, z nadzornikom. Pa kaj so hoteli? Zakaj me nisi predstavila očetu, Marija? Zakaj sva tukaj . . . ?

Pogledala ga je, da mu jezik miga, da ima oči velike in izbuljene. Šla je za njegovim pogledom . . . V travo . . . Gad! Dolg, debel se je zvijal mimo njiju. Naredila je neznansko hiter gib in že je kača zabingljala z glavo nizdol in tipala za oporo.

Držala ga je daleč stran in začela sezuvati čevelj. Prijela je konico čevlja. Gad je sikal in v občutkih smrti postajal celo čustven. Ustna odprtina je izražala neke vrste žalost in izzivala usmiljenje.

Kača se je v sunkih poganjala proti Mariji.

Spuščala jo je niže, vse niže. Na betonski rob. In ko se ga je z glavico dotaknila, je Marija udarila s peto in strla glavo v krvavo kašo. Gad se je krčevito zvil. Vrgla ga je v travo, kjer se je umirjal v smrtnih ritmih.

Boris je blodil s pogledom od kače k Mariji. Ona pa si je popravljala jopico in uleževala nogo nazaj v čevelj.

— Mati božja! je zinil.

Kača je že umrla.

Glava! jo je gledal. Razbita usta.

— Marija! Marija!

— Kaj? se je zasmejala.

— Nisem vedel za to . . .

— Nisi vedel, da je Marija, mati božja, kači glavo strla?

— Pa res! Pa res!

— Ves sem presunjen.

— Zakaj?

— Kačo za rep in jo tako hladno, preračunljivo pokončati!

— Koliko sem jih že! Ej!

— Pa kdo . . . ?

— Naučil, kdo me je? Moj stric jih je lovil za lekarno. Hodila sem z njim na lov in se naučila.

— Marija!

— Prišla je k njemu, odložila glavo nanj in zajokala, zajokala.

Šel je v njene lase.

— Konec je, Boris. Od danes je vsega najinega konec, je šepetala v njegov život.

— Zakaj?

— Očetu so pisali z okraja.

— Kaj? Odsunil jo je od sebe. Kdo?

Njegov pogled je blaznel.

Klal bo, je videla, ubijal . . .

— Kdo? Povej!

— Ne kriči!

— Ne bom, se je potihnil, vdal in jo gledal z zatajevanim nemirom.

— Obljubi, da ne boš počel škandalov!

— Ja.

— Nobenih, nikoli!

— Ja, ne.

Gledala ga je, ali je bes v njem nadomestila s krotkostjo ali je utrdila v njem voljo po mirnem izhodu vsega njunega . . .

Gledala ga je in ga »pacificirala«.

Začutila ga je, da je spet otrok. Da, samo otroka se s pogledom spravi v pravi tir. Če bi . . . planil kot na začetku, odšel k očetu in se iz oči v oči srečal z njim, udaril, zmagal, bi jo lahko odvedel v svoje zamisli ko cunjo.

— Boš držal zase?

— Bom.

— Boš . . . , ga je gledala in postavljala pogoje.

— Bom, bom.

— Sedi. Sedla je nazaj na betonsko poličko.

— Očeta so poklicali na okraj.

Borisa je začelo naglas mraziti.

— Kaj je?

— Zzze-beme.

— Bolan si! Vidim. Pritisnila mu je na čelo dlan.

— Pripo-ooo-veduj!

— Dobil je od njih vznemirljivo pismo, češ da vodiva javne zakonske odnose in pohujšujeva mnoge dolenske vasi.

— Mari-jaa!

— Ja.

— Tojesvinja-rija.

— Je. Ampak poslušaj naprej. Spečala, da sem se s človekom, ki je na tem, da ga vsak hip lahko vržejo zaradi duševne neuravnovešenosti iz službe. Drugič: da si politično zelo nezanesljiv, dopisuješ se mimo mene z Nemko, pa še, da si bil pri gestapu.

— Kdaj? je zavpil.

— Obljubil si, veš, mu je oponesla krik.

— Vem, vem. Ma-rija, oprosti. Aaa veš, koooliko sem bil petinštiridesetega, ko je bilo vojne konec, star?

Me ne briga.

— No, aaaveš? Trinajstleten gestapovec, kje si ga videla?

— Dopisuješ si pa.

— Sse, nno . . . Ampak to so saaamo vvvaje izzzz nemščine.

— Boris! Oče zahteva, da se nehava sestajati in da gre med spomine tole najino . . .

— Kaj? Kaj tole najino . . .

— Ljubezen.

— Marija! Postajati mu je začelo slabo.

— Marija!

— Moram ubogati. Oče me je študiral, njegovi žulji so tudi nekaj vredni.

— Sso.

— Od jutri naprej me ne bo več tukaj.

— Kje pa boš?

Skomignila je.

— Marija! Mene boo . . .

— Bodi pameten! Uredi se, saj si moški.

— Lahko tebi, ki me nisi ljubila.

Očitek jo je zamajal. Oblila jo je temina.

— Sem, Boris.

— Potem bi me tudi zzzdaj.

— Ne morem, dragi . . . Zalile so jo solze.

— Jaz bom . . . umrl . . .

Tišina.

Molk.

Molk je rastel.

— Jaz moram, je vstala.

Okoli njiju je bil že večer. Na nebu zvezde. Rdeče zarje so se spogovale med oblaki. Lajal je pes.

— Marija.

— Ja.

— Jaz ti povem, da tega ne morem prenesti . . .

— Ne nori! Obljubil si mi!

— Da ne bom delal škandalov, ja, je buljil že v smrt.

— Boris, adijo, oče čaka. Na roko, na me . . .

— Kaj, kaj? Kam greš . . .

Odtaval je še sam v svojo stran.

— Boris! je zaklicala.

Njen glas ga ni več dosegel, čeprav je bil proč le nekaj metrov.

— Boris! Stekla je za njim. Stresla ga je: — Slišiš!

— Nič več, je rekel.

— Bodi pameten, slišiš. Jaz moram . . . In se je odstranila v večer ko senca.

Boris je strmel v svojo smrt: tih, miren. Bil je bled in slaboten.

G e s t a p o v e c ! je odmisлил in se poskušal posmehniti.

G e s t a . . .

— Mmmmm! se mu je izvila bolečina duše.

— Mmmmm je tulil.

— Mmm!

— Mm!

— Moj Bog!

Segel je po ampuli cianovodika za lisice, ki ga je nosil kot talisman, omotanega v čebelji vosek.

Tu si. Mislil je: sekunda, dve . . . Zavest je ubita.

Ali teater ali smrt? se je vprašal.

Smrt, se je odločil, legel in ponesel ampulo med zobe. Zaprl je pogled in stisnil. V telo je udaril sunek — šok. In Boris se je začel znova. Od konca. Ali od začetka. Kdo ve?

Drugega dne so se začeli zbirati okoli trupla. Večina je bodla vanj ko topovne krave v padalo. Obrazi so bili spačeni od bolečine, ki jo je izražal Borisov obraz. Studila se jim je učiteljeva smrt, kakor se jim je studila njegova ljubezen.

Okoli poldneva sta si ga prišla ogledat tudi Marija in njen oče. Truplo je stražil pijan miličnik.

— Zadelal sem ga, se je opotekel. Muhe ga napadajo.

Odgrnil jima ga je.

Z usti je bil obrnjen k zemlji. Bel in hkrati teman.

Crknil... je tiho odmisllila.

Oče je segel po njeni roki in se obrnil stran.

— Pejvã!

Popoldne sta se pustila še zaslišati, proti večeru pa sta se že vozila proti domu lahka in čista. Marija je bila vse bolj zadovoljna, da ga ji je oče živega izrezal iz njenih potreb.

STARI IN NOVI POGLEDI NA SLOVENSKO SLOVSTVO II

Janko Kos

RENEZANSA, HUMANIZEM, REFORMACIJA

Vtis, ki ga ponujajo najnovejša slovstvenozgodovinska dela, v katerih med drugim obravnavajo tudi obdobje renesanse, humanizma in reformacije na Slovenskem, je na prvi pogled pač ta, da se o slovenskem slovstvu 16. stoletja ne dá povedati kaj več, kot so dognale prejšnje obravnave.¹ Zdi se, da je literarni razvoj skozi 16. stoletje v glavnih obrisih že tako trdno načrtan, da se na njih kaj bistvenega zares ne dá več spreminjati; podoba, ki so jo o slovstvu slovenske reformacije zarisali France Kidrič, Mirko Rupel in drugi, bo še zmeraj ali pa celo zmeraj bolj ohranjala svojo veljavo.

O tem, ali je ta vtis pravilen, lahko seveda odločijo šele podrobnejše raziskave celotnega problema. Toda res je, da ga obe sintetični deli, ki sta izšli zadnja leta — Slodnjakovo *Slovensko slovstvo* in Pogačnikova *Zgodovina slovenskega slovstva I* — v precejšnji meri potrjujeta. In tako je za izhodišče pričujočega razmišljanja o renesansi, humanizmu in reformaciji v slovenskem slovstvu najprimerneje izbrati misel, da je literarnozgodovinski pogled na to obdobje v glavnih potezah že zaokrožen, tako da ga je mogoče dopolnjevati in izboljševati samo še v manj važnih podrobnostih. S tega stališča je potrebno razmisliti o tem, v katero smer mu je mogoče ali celo

¹ Anton Slodnjak, *Slovensko slovstvo*, Ljubljana 1968; Jože Pogačnik, *Zgodovina slovenskega slovstva I*, Maribor 1968.

In če je to pot
do prepotrebnih krajcarjev
potem je ugodneje prodajati konzerve
ali kako drugače postati član skupnosti.

Kljub vsemu se mučim s poezijo.
Zaradi svobode
odločanja.

London, konec 1969

UČITELJICE

Pavle Zidar

Slikarju Joži Horvatu-Jakiju
Avtor

ALMA

Gospodična Alma, tovarišica Alma, tudi z gospo Almo so jo obgovarjali tisti, ki so imeli do nje obveznosti. Med sabo pa so jo imenovali *upraviteljica*, to pa je tudi resnično bila. Od leta 1945 z dekretom okraja S. Poslali so jo v idilično dolenjsko vasico, kjer je bilo poleti dosti zelene trave, pozimi pa snega, da bi človek ponorel. Zraven so bili še vinogradi, zidanice, hramčki. V njih pa vino.

Prvič, ko se je vzpenjala v ta samotni dolenjski kraj, je iz sočutja večkrat zajokala: jok jo je kar predril in frlel skozi nos in usta. Kakor ptice iz sanj. Gledala je za uhajajočimi glasovi, ki so potihali v bregovih, polnih host.

Kaj je to z mano? se je otipovala z občutki. Prijemala se je fino, ker je bila silno rahla. Tkanina iz snega.

Trubar!

Reformacija!

Tukaj?

Glej, glej je vlekla svoj pogled, trak iz papirja. Panorama je bila vsa iz smrek in belih zvonikov. Sveti Štefani, Jožefi, Vincenciji, Nikole, Katarine, Barbare so se stegovali iz svojih stoletnih samot, zdolgočaseni do vraga.

Lepo je tem Dolenjcem! je poočitala z mislimi in občutji svetnikov. Postavijo ti cerkev, te zapro vanjo, kdajpakdaj poklenkajo na zvon, na leto dvakrat ali celo samo enkrat samkrat zamašujejo in konec.

Nič drugače ni! je zaslišala svetega Štefana.

— No, a nimam prav! se je zveselila na glas.

Prav, prav, se je nagovorila, ko da je sv. Štefan v nji in šepeta iz nje v daljni svet.

— Ampak je le . . . Zlog se ji je zgubil v naraščajočih čustvih, ki so vrele kakor mlekce jutraj.

Zem-lja! Sveta zem-lja! je valovala z zametki glasov.

Pogled na bližajočo se jesen je bil res dognan jakopičevski impresionizem. Rdeče in črne, zelene in rumene so ustvarjale podobo kmetov v starih oblačilih, ko gredo na puntanje.

Vonj po zemlji in lesu je trepetal v zraku.

Zadobila je občutek, da je lepo biti čist.

Čist kakor drevo.

Zakaj kakor drevo? In ali je drevo čisto? V kakšnem smislu čisto?

Najbrž je ob tem mislila na svojo fiziološko čistost in se iz navdiha nekako primerjala s smreko. Saj se, končno, tudi pes kdaj počuti človeka, trava ptico, človek volka. Vloge se menjavajo.

Zrla je tja dol in tja gor. Lepota revščine. V tem je, je nekaj. Nihče mi ne bo govoril, da ne, da je ni, se je premetovala v močnem čustvovanju. Škoda! Čustva so jo pograbila in odnesla s sabo misterij pojmov o lepoti iz revščine.

Zmeraj jo je pobralo na začetku natančnega in pravilnega razmišljanja. Zgubila se je v navalu občutka, ko se je dotaknila kaj novejšega, bolj resničnega. Nekako jo je stisnil strah, da bi se utegnila srečati z odkritjem, in je raje zapadla obnošenim mislim in občutkom. Raje je prežvekovala Vodnikov verz:

Sloven'c, tvoja zemlja je zdrava . . . , kakor pa ukresala svojo poetično podobo. Raje je ponovila stopetdeset let staro zemljepisno lekcijo »o slovenski oziroma dolenjski duželi, ki je lepa silnih bogatstev gozdov in prekrasnih gradov, s ponižnim, bogaboječim ljudstvom v sebi, ki pa je zaostalo in potrebno uka, da si izboljša svoj stan.«

In tako se ji je podiral: enkrat neposredni stik, drugič posredni o tej »duželi«. Nikoli ni mogla z lastnimi spoznanji zaobseči Dolenjske niti kraja, ki ji je bil dan v uk. Ušla je, bi rekel, še preden je vstopila. S tistimi stoletnimi zemljepisi pa si tudi ni mogla več pomagati.

Kaj bo z mano? je jamrala takole po enem letu in pol, ko se jo je lotevala tiha pijanost v samoti njene kuhinjice. Kjer je tihoto natrgoval vsake toliko petelinski kikiriki.

V takih trenutkih je začutila, da Dolenjska oblikuje njo. Da jo že uči in vzgaja.

Kako! V kaj? se je prestrašila, planila. Planila samo z milijardinko svoje nekdanje dijaške volje, ostalo je bila že Dolenjska prevzgojila v Oblo-mova. V sedenje na miru in gledanje v kozarček tropinovca.

Ah . . . Nič. Nič, jo je pogovarjala Dolenjska. Človeku je samotno v teh krajih.

Ni intelligence!

Nobenega intelektualca, razen gospoda kaplana.

Ne morete zmerom laziti za njim, gospodična!

Ne morem in ne utegnem.

Kaj je potlej hudega, če razživite svojo ubogo dušco s tropinovčkom, da vam ni mraz? Če popiješ za veselje in za zdravje, je prekipevala Dolenjska v nji. Kdo ti bo oponesel?

Nihče! je odmisllila in ponesla pod nos vznemirjeno, močno dišečo gladinico.

Vonj jo je pocukal.

S kom, prosim vas, je začela dialog s samoto, lahko govorite v tej deželi alkoholizma in zaostalosti? Imate koga?

Prav nobenega ni.

No?

Srebnila je. V hipu se je razkuril v nji živahen ples. Ovili so jo plameni z nevidnimi, vročimi tančicami. Oblagali so jo s toplim ilom za odpravitve revme.

To je dobro za revmo, je rekla.

Je, je, je odgovorila Dolenjska.

Prepustila se je svojemu Oblomovu.

Zunaj so žujnjale kmetice. Bilo je tako mirno in večerno vse skupaj. Mir, mir, mir. Kokoši. Veter. Sončni zaton. Vonj sadja, ki gnije.

Ali ni čudno: človek pa smrdi, ko gnije.

Z zaprtimi očmi se je dotikala podobe pokrajine v tej uri. Znala jo je na pamet. Sladko se ji je smehljala.

Vse je v redu! je odmisllila in odprla oči. Natočila je nanovo. Curček je žlobudral... Tako zažubori piščanček, ko prvikrat zagleda ta svet.

In jaz sem trepetala, se je smehljala, ko sem stopala v to čudovito, revno, Trdinovo deželico. V to lepo, lepo...

Tako preprosto živi tu človek. Bolj kot konjska figa. Zdravo. Bolj kot v Celju ali Kranju. Na tistih šolah, a! Tam se grejo priprave, tekme med sabo. Katera ima za moža doktorja, katera samo kakšnega pisuna ali tehnika ali inženirja. Tam mora učiteljica crkniti, če je... Tam blešče. Tam ni otrok, ki so lačni. Tam... Tam... Odrinila je tisto Celje, ali je bil Kranj, daleč na Daljni vzhod. Na mongolsko-rusko mejo.

Zasmehljala se je v daljavo.

Nov plamen jo je ovil z nevidnimi tančicami po notrini. Začela je razvijati spomin na kolegico Sonjo. Nastajala je iz sivih odsevov in se ji ni povsem posrečila. Preveč je bilo med njima časa in stvari, ki onemogočajo pristnejši stik.

Sonja je bila v Ljubljani. Tam se je poročila z nekakšnim ničem. Reva je garala, garala, garala. Zato ker je bil mož nič. To je tako: če si v Ljubljani in če je mož nič, si reva. Na šoli, kjer so žene raznih politikov, doktorjev, diplomatov, moraš delati tudi zanje. Garati in molčati. Ali pa: na deželo! Doktorice, diplomatinje pa se spakujejo, katera je večja in še večja. Sonja je znorela.

Tako je, če je mož nič.

Uboga! se ji je potresla zmeščana zavest. Špeh čustev.

Onemela je. Postala je z zidom vred zid. In ko se je zagledala, se je prestrašila. Takoj je šla spet nazaj vase. Se naselila po vseh svojih toplih koticčkih in se umirila.

Čez čas je vstala in razporedila razmetane stvari ter jim določevala lego. S stvarmi se je zapletla v pogovor ko z otroki.

— A tu si, je rekla skodelici, jo oplaknila in obrisala.

— A ti pa kar tu. Že dva dni! je prijela modrc, ga odnesla v sobo in nataknila na žebelj.

— In ti! vzela je krožnik in ga trdo odložila.

Av!

— Nič av! Nič av! Red mora biti. Takoj sem!

Pobrisala je mizo.

Pogled ji je tipal, okušal harmonijo oblik in se vdal.

Bilo je pospravljeno.

V štedilniku je izbrskala žerjavico in naložila smolnic in polen.

Na šipah je čemel medeno rjav večer. Otožno je začelo zvoniti tudi avemarijo.

Kako lepo! je zavalovala s čustvi.

Odprla je okno.

Daljava je bila zatonila v velikansko vijoličasto senco. V same hoste. Nekaj netopirjev je neslišno in cikcakasto preletelo skozi pramen pogleda. Iz vasi je dišalo po kravah.

Zdravamarija milosti polna gospodjesteboj in blagoslovljenasimed ženami ...

... prosizanasgrešnikezdajobnašismrtniuriamen.

Zvonček je potresel po večeru z najvišjimi milimi zvoki.

Upraviteljica je molila in prestopala v ekstazo s telesom in duhom. Čudno se je prebujala pod monotonimi molitvami oziroma prošnjami za moč in za svojo nadaljnjo perspektivo.

Molila je za mir pred sovražniki na šoli in na okraju.

Prosila je za penzijo.

Za mamo, ki je še živela.

Za sestro in sestrinega moža.

H koncu pa je zmolila očenaš za ves svet.

Zvonček je utihnil. Ozračje večerno pa je bilo še polno tresljajev. Slišati jih je bilo kot prihajanje letelih trdnjav.

Zaprla je okno.

V štedilniku so na ves glas plameni žrli poleno. Toplota je nežno valovala. Nažgala je še petrolejko in začela čakati na svoja večerna obiskovanja.

Koraki na hodniku so jo skrčili v uporno zbranost.

Moški!

Toktoktok, tok.

— Jaaa, naprej!

Vstopil je učiteljček.

— Dober večer, je odzdravila in mu pokazala na njegovo večno mesto med mizo in štedilnikom.

Učiteljček se je odložil in pogledal svojo upraviteljico, ki je že zapirala svoji polopiti zavesti smer.

— Kaj je? je zagostolela. Kaj je novega v župnišču?

— Nič, kdaj pa je bilo že kaj novega v farovžih?

— O, oprostite, zmeraj kaj. Če jih je kje kaj, potem je tam polno novic.

— A ja, kaplan se ženi, je povedal, ko da se je šele spomnil, in prižgal cigareto.

— Hočete reči, da ima obisk.

— Neka dobrotnica ga je obiskala, mi je dejal.

— Ali ne more imeti, po vašem, znank?

— Po mojem naj bi imel ženo in otroke.

— Kako neslano govorite!

— Ker ste vi preveč slani.

— Nadzorniki se pritožujejo! je začela vbrizgavati svoj temni mrtvoud.

Učitelj Ali je prislulnil. Slišal je tihoto sten. Njihovo popolno nemost.

— In kaj so spet rekli ti vaši nadzorovatelji?

— Da ste se šli spet v Maribor kopat.

— Saj sem vam povedal, da se grem.

Pograbil jo je s pogledom in jo držal na centimeter razdalje.

Smehljala se je. Videla in slišala je, da govori z mislimi: ti kurba, ti!

— Ukrepali bodo, je povedala.

Ali je gotal vbrizgani mrtvoud.

— Videli so vas v ponedeljek zjutraj na postaji, medtem ko bi vi morali biti... že veste kje.

— Lahko bi jim kaj rekli, lahko.

— Saj sem. Mar mislite, da bom svoj personal tlačila v naročaj nesreče?

— Kopat, kopat! je poočital odsotno. Kje se naj pa!

— Pretiravate, Ali! Priznajte!

— V tej umazani, virusni vodi! Še v njihovem svetem vinu ne.

— Grdo govorite o revnem ljudstvu.

— Revnem? Nemarnem! Zaostalem! Nehajmo! Veste, zakaj sem prišel? Drgančev pob je spet prišel v šolo pijan. Čisto pijan. Spal je štiri ure na klopi. No, kaj naj naredim s tem revnim ljudstvom? Prijavim stare?

— Zakaj tako ostro? je zakrakala upraviteljica. Zbala, stresla se je za svoj drobtiničarski fevdek! Za kvaderček masla, rezino slanine in ohtlček tropinovca, ki so ga ji Drgančevi prinašali vsake toliko na njen pedagoški oltarček.

Ali ji je prislulnil. Stene niso bile več tako trdno neme.

Kaj je? Kaj? se je stiskal obnje ko ob zid objokovanja.

Dojel je nevidni ključ upraviteljičinega skrivanja: skrb. Kaj pa je za to vznemirjenostjo? Kaj? Potegnil je za nekakšno tkanino — ojoj — in zagledal tisti fevdek: klobaso, maslo . . . Dobro, dobro, se je odsmehljal.

— Vi veste, je rekel Ali posmehljivo, kako je treba s tem ljudstvom, ker ga poznate dlje ko jaz. Ki ga obožujete.

— To ravno ne, oprostite.

— Pa tolerirate.

— To ja in ga bom.

— Vaša stvar. Moja pa, da se grem v sobotah skopat v Maribor.

— V redu, Ali, prav. Samo po postajah se ne kažete ko Cefizelj: tu sem.

— Saj se ne.

— Kako so vas pa videli?

— Nimam pojma. Ovadilo me je to dobro ljudstvo.

— Vidite, koliko je tega! Koliko, koliko! Boga ni, pravijo. Dobrota je licemerstvo. Usmiljenje kulisarija za sentimentalne izbruhe. Vest: farški izum. Kaj še ostane?

— Ovadba!

— Da, da, je mehko odlagala upraviteljica na mizo svoj glas, poln lastne skušnje.

— Pride v zadnjo nadzornik, se ga je začela spominjati s prizvokom studa. Malo poštetna po knjigah, toliko, da ne bi mogla reči, da je prišel po podatke za vse kaj drugega ko za prosveto. Debel je in smrdi. Pa ta, kako je kaj? Tale je bil pri ta belih. Sam je bil tudi, veste. Kaj pa kaj reče? Ali so pri verouku tudi tisti, ki tega ne žele? Kaj pravi kaplan? Jaz ga poslušam, veste.

— Jaz bi ga v rit sunil!

— Čakajte. Jaz poslušam, poslušam, in ko mož do zadnjega izsuje svoj glas predme, rečem: tovariš nadzornik, tudi če bi vedela odgovoriti na vse to, ne bi, ne smem, ne morem. Zato, ker mi tega ne dopusti vest, in ker je to, kar vi želite, ovajanje. On pa: nee, nee, to je pogovor. Jaz se z vami pogovarjam. Potem se pa raje kaj drugega, tovariš nadzornik. Potem se pa raje o svetlih, novih učilnicah.

— Dobro ste ga!

— Mož se je stisnil ko psu rep. Ni vedel, ali hodi ali plava. Ha, jaz, ha, da bi ovadila. Ljudje ja niso prismuknjeni, prosim vas. Imajo tudi nekaj spomina, vedo s kom kaj govore in kaj, četudi jim plava pamet bolj v sodu kot v glavi.

— Pa jasno!

— Zaigrajte mi kaj!

— Nimam časa, Ali. Nocoj ne.

— Eno, no!

— Vi mi boste pa jutri nasekali drva.

— Moj učenec vam jih bo. Poglejte! je pokazal roke, kot beli kruh bele dlani.

— Kaj pa je?

— Žulj! je pokazal s pogledom na rdečo piko.

Upraviteljica se je zasmejala, posegla po citrah in odbrenkala kopico durovih akordov. Poskočnih, srečnih.

— Sooča voda jeee

šumee-elaaaa...

Njen glas je vibriral na valovih zvokov, ki so kipeli drug za drugim izpod njenih prstov.

...mesec jeeee

na nebu sjal...

Akordi.

...ti pri oknu

siii sloneee-ela

ko sem jaaaz

slovo jemal...

Tritritritrannnn.

— Triglav moj dom,

kako si krasan,

kako te izvablja

iz...

Ali je tolkel marševski ritem, upraviteljica pa je zapadala mezzosopranu.

...v poleetni vročini

na strme vrhee,

kjer se odpočije

v radosti srcee...

— Papimpapapompapapimpapampapapa,

paapiipaapaaaapommmmpaaa paa paa aaa à...

Iztekla se je kakor lokomotiva na paro.

Strune so obmirovale. In upraviteljica, ki se je bila napolnila s poezijo, je bila videti srečna.

— Lepo! se je odsunil Ali s stola. Lahko noč. Hvala.

— Lahko noč, Ali!

Samotno hišico je znova prevzelo mirovanje. Že stoto leto strmi takole v noč ali dan.

Upraviteljica je prisluškovala njenemu skritemu krvnemu obtoku in trdnosti. In vsakokrat je dočutila, da jo bo hiša za dolgo, dolgo preživela.

Pristavila je pripravljen lonček s krompirjem v kosih, naložila na ugašajočo žerjavico šop smolnic in polen, in povlekla na uho temo, ki se je tisti trenutek dokončno sklenila nad vasjo.

Slišala je, da so ljudje še zmerom pri opraviilih, čeprav se ni slišalo drugega kot temo. Toda ona je slišala zadnji vzdih pred spancem katerega koli človeka v vasi, razpoznavala korake in oddaljene glasove.

Sedla je in se zazrla v razpelo nad mizo. Gledala je v Jezusa brez pravega občutka, kot gledamo v čevelj v izložbi. In glej: večni simbol

človekovega zveličanja se je kmalu dotikal vrela njene zavesti. Dobila je velike, čiste oči. V pogled je prihajal močni vtis križa z Jezusom. Pojedla ga je. V trenutku se ji je telo izvilo tesnobi v čudovito rešitev, ki se je ne da povedati.

Koraki.

Čigavi?

Aničini, Aničini...

Krompir je vrel.

Toktok. Tok.

— Jaa, naprej!

Obraz dekleta v smehu.

— Dober večer! se je odsmejala toplo, z zadrego v glasu.

— Tule, glejte, je vstala upraviteljica in povlekla stol. Nate!

— Vre, je pokazala Anica s pogledom na krompir.

— Ja, ga gledam. Saj veste, učitelji... krompir.

— Jutri vam bom prinesla maslo.

— Saj ga ni treba, Ani, ga še imam za nocoj.

— Za nocoj, je zakipelo dekle, kaj pa jutri zvečer.

— Bo že Bog dal, se je zagledala upraviteljica s fanatizmom upanja v sebi.

— Slabo živite, gospodična!

— Ani, res je, ampak tako je vsaj upanje, da bo dobro prišlo, sicer ga ne bi bilo nikoli. No, kako je bilo?

— Sva se dobila, ja.

— Vendarle.

Anica je lepo »zardela«.

Upraviteljica je vžigala svoj smeh kot vžigalico po stari škatli.

— Jokal je, Ani, tu, tu je jokal. Ali veš, otrok, kaj pomeni, če otrok joka?

Anico je zakurilo čustvo sramu, zadrege.

— Samo star je, gospodična! Dvajset let razlike, jaz sem...

— Vem, Ani, vem. Pije, pijan hodi, vse to sem mu navrgla, ko je bil tu. Ima pa zlato srce. Srce, Ani, ki ga boš stopila z eno besedico.

— Ne vem.

— Kako misliš?

— Ne vem.

— Pa kaj je bilo?

— Ja... Rdeča ji je pritisnila na lica.

Kašelj.

— Jokal je, no, rekel je...

Gledali sta se v božjem zanosu.

— Vidite!

— Prijel me je... Lica so ji oddala valove zapeljive toplote.

— Vse to, Ani, je čista ljubezen. Res, da je v letih, srce ima pa čudovito: mehko, dobro, vsak hip solzno.

- Samo pogledala sem ga, je zaklepetala Ani.
- In že je ... Vem, vem. Tudi pri meni se je razjokal, da je omečil vse te zidove, ki so ga poslušali.
- Jaz ne vem, se je začela predajati svoji usodi Anica.

Upraviteljica je otipavala njen brezmadežni obraz, dušo. Imela je svetniški sij, a s človeško vsebino. Za vsemi temi svetniškimi limanicami je že odpirala narava svoje žrelo. Sem noter, sem noter! je vpila.

- Jaz ne vem.
- Kakor čutiš, Ani, jo je mehko grizla z debelo žnablastim glasom upraviteljica.
- Čutim in ne, je kriknila po pobovsko.
- Smeh. Črta ustnic se je krivila v sladostrasti.
- Res, čutim in ne.
- Občutiti moraš prej, preden dokončno rečeš ne.
- Hočete reči ... Val rdečega odseva je prežaril njen nebesno čisti obrazek.

— Jaa, ja, je tihceno odlagala upraviteljica.

Anica je pogledala z belimi, kakor da že občuti zmagoslaven vhod vase.

- Mislite? je vprašala in prisluhnila.
- Vsaka se odloča na osnovi ...
- A tako?
- Hočem reči tega vtisa.
- Pa lepota, dobrota in te stvari ...
- So važne, Ani. Ampak koliko mamici, mladih in starih, Ani, tu, v tej kuhinji, na istem stolu, mi je priznalo, da niso srečne. Zakaj? Samo zaradi tistega.

Glej, glej! je prislanjala glavo k roki in poslušala.

— Kaj pa vaš Ali? je vprašala znenada.

— Kako? Aaa! je shodilo vanjo šele čez čas. Našega učitelja misliš? Ta? Vam je, pa ne ...?

- Veste, da je lep, nežen, se ga je spominjala iz svojih sanjarjenj.
- Otrok ubogi! je podcenjevalno buhnila upraviteljica.
- Lep otrok.
- Pa ja ne boste ... prosim vas lepo, Ani! je zakričala v šaljivi zamerljivosti. To je ja še popolen ogrc. Ja: čez tri, pet let, ne rečem. Zdaj pa je to pravi strup za zalo žensko. Saj ne bi vedel, kaj ste mu dali, ko bi se mu dali. Paglavci te stvari radi zamenjujejo za deci vina.

— Vem, je stisnila Ani z žarečimi ustnicami resnico, ki jo je že zadnjič spoznala z njim. Takoj, ko jima je ..., je odšel. Še s pogledom je ni poklical nazaj.

- Vidite! je bila rešena upraviteljica.
- Anica pa je že hodila v temo s krojačem Francem, triinpetdesetletnim pijancem. Šla je z njim, ne da bi bila hotela, in ne da bi bila vedela.

Upraviteljica je takoj zaznala skrivnostni obrat v njeno smer.

Pogovorili sta se še nekaj o mami, očetu. O vaških enoličnostih, da je bil ta pijan, da je onale noseča. In ko je noč odmerila polenajsto na kalcih, sta se dvignili in nasmehnili druga drugi ter stopili v resničnost svojega bivanja, ki je bilo prav tako noro kot neresničnost.

Upraviteljica je s težkim ključem pozaprila vrata in odšla v kamro.

Rdeča svetloba je poškopila s stropa na stene.

V sobi je že dremal jesenski hlad. Nekam razneženo se je slačila. Vsak kos, ki ga je snela, je povohala in odložila. Skočila je v težko spalno srajco in zašklepetala z zobmi.

Prava koža! je odmisllila, ko je srajca oddala prvo toploto.

Potem je odkrila posteljo in se spomnila, da še ni šla na stran. Zacinčala je, ali naj bi šla ali ne.

Ni še tako mraz!

Stopila je v razmraženi hodnik in stekla na stranišče.

Mrtvaška luč je obsijala zaplato papirja. Dvignila ga je in ga začela prebirati: v tem tednu, je pisalo, bomo molili za rajnega gospoda Cirila Višnarja, ki je preminil točno na dan . . .

Vstala je.

Kadar je človek v svoji resničnosti, čuti vse, sliši vse.

Po nogah so se ji utrnile kapljice.

Odhitela je nazaj po mračnem hodniku, ki je vonjal po koprivah. V sobo se je vrgla, kakor da jo je strah. Zašklepetala je. Zaklenila, pohitela k postelji in se v treh dejanjih povzpela nanjo. V nekaj hipih jo je odela toplota do vratu. Ležala je na njej s težo edinega moškega, ki se jo je kdaj pozelel in jo dobil za nekaj trenov.

Davno je bilo to. Takrat jo je še bolelo.

Misli na dom, mamo, sestro, nečakinjo.

Kako učiš!

Pa res. Že tretji mesec brez priprav. Gredo se Potjomkinove vasi. Marija! Šolske pišejo vsi 5. Če pridejo testirat, zamenja razred kakor . . . tam, . . . na tisti šoli, kjer je poslanec za upravitelja.

To ne bi smela.

Pa kaj! zajamra.

Si znorela! Naj te dobe nadzorniki, greš. Že tako . . .

Hodim in bom.

Cerkev je ločena od države, tovarišica. Naša država je laična.

Jaz pa ne bom. Bog je.

Kje?

Kdor ga hoče, ga že najde.

Saj ni hruška.

Zato pa molite, tovariš.

Hahahaha!

Piješ tudi.

Marija . . . res.

Pa saj ne toliko!

V razredu si bila . . .

Pi-ja-na, je komaj občutno odmisli.

Marija!

Vsak dan!

Pijem.

Spovem se. Odpusti mi, Bog!

Še kaj?

Spanec jo je končno nalil do vrha.

Amen, je še odmisli, ker je zamešala pogovor s sabo z molitvijo.

Predmeti okoli nje so se napeli, ko so začutili človeka brez zavesti. Razveselili so se in ga odnesli ven, kjer je bilo vse zeleno od mesečine. Tam pa je stalo okleščeno drevo.

Čez sedem ur je bilo spanca konec. Odtekel je v nekaj trenutkih. Ko je stopil vanjo spet vid, je videl jasno in ostro. Sluh je slišal rast omare, ko je bila še drevo. Tip pa je zaznaval ritem neznanih tresljajev.

Vstala je z jezo v sebi in občutkom, da je njeno življenje zavoženo in grdo.

Cunje so se bile čez noč prezračile.

Potaknila se je vanje z nejevoljnostjo konja. Odprla okno, vdihnila duh po medeni slami, kravah, ki so dišale po presnem mleku.

Ah, ah . . .

Vanjo je vdrlo življenje in zrinilo občutek, da je umazana.

Živeti! je zaklicala in res začela.

Natočila je kozarček in vdihnila. Vonj pijače jo je lomil kot palico: sem, tja, sem. Hitela je pripravljat za šolo in se vmes predajala ostremu vonju. Čez kak hip je odpila in se razvnela v svetlobo pravega dolenskega človeka.

— Ha!

Veselo je pogledala v razpelce.

— In kaj ti, o moj Gospod, kaj ti praviš?

Gospod je molčal in trpel dalje za to usrano in pijano človeštvo.

— Slabo srce, veš . . .

Nalila je in se zastrmela v gladino s smehljajem.

Hop! je vrgla vase.

Toplota jo je ovila v državno zastavo iz svile: toliko močne, silne toplote je prišlo nadnjo.

— No, kaj praviš?

Kristus je še bolj obmolknil.

— Moram, če ne skup padem. Me kapiraš? Revma!

Nalila je še enega in spila, potem pa odkrevsljala ven, v jutro, ki je dišalo po pšenični slami. Zunaj nje in v njej je bilo enako toplo, zato je jela postajati pijana. Začutila je to nevšečnost in se v hipu pripravila nanjo.

Kadar je bila natreskana, si je izbrala neverjetno kamuflažo, ki je zmeraj uspela: bila je sitna, resna, pedantna in kar se da videti zaskrbljena. Odzdravljala je nataknjeno, poudarjajoč vsak zlog.

Ti vrag, ti! je klela temperaturo zunaj sebe. Če bi bila malce nižja, bi bila trezna.

Ti vrag, ti!

Prikrevalsala je v razred.

Otroci so se že »disciplinirano« pripravljal.

— Sedite! je zakričala s slinami na vse strani.

Eni so sedli, drugi so jo zijali in doumevali.

— Saj še ni zgonilo! sta se uprla dva fanta.

Jezes, a ni! se je zgrozila.

— Se-di-te! je skandirala ukaz v neizprosno. Ali mar mislite, da ne vem?

Sedli so.

— Zvezke naaa klop!

Premetavanje torbic, smrkanje, prekladanje glasov v ustih.

Komaj, komaj je ohranjala na ven svoj ledeni oklep. Znotraj se je že topila. Raztapljalo jo je in neslo navzdol. K lastnim nogam.

Vsaj še ...

Prijela se je za rob mize in še bolj obstrmela.

Otroci so hiteli.

— Knjige!

Zakrila si je usta, ker ji je slabost že lezla iz telesa k odprtini.

Dvakrat je kolcnila.

— Odprite stran ... 167.

Listi so šušтели.

— Kaj je tam?

— Peeseem.

— Da mi jo ... Kolc. Da mi jo lepo, ampakvestekajjelepo? Kolc. Prepre-pi-šete.

Otroci so se zagnali nad peresnike.

— Ooo, mo-je-je, srce! se je prijela in jecnila. Sesedla se je in že nekaj trenutkov gledala skozi toploto, ki je zrahljala vso njeno telesno trdnost.

Klopi so valovale. Stene plahutale.

Ven!

Otroci so se vzdigovali ko na ujsnicah.

Ojej!

Legla bi in zaspala. Za večno. Pa ta ... ta ... služba ...

— Otroci! jih je poklicala negotovo. S slabostjo v glasu.

Nekaj peresnikov je sfrcalo na tla.

Vdani pogledi so zatlačanili. Obljubljali so ji disciplino do smrti.

Verjela jim je.

— Slabo mi je, je rekla resno. Srce. Vi še ne razumete, kaj je srce. Zdaj boste prepisovali. Lepo. Avestekaj jelepo?

— Jaaaaaaa!

— Prav, če veste. Ko se vrnem, bom redovala. Pravvsakzvezekposebej. Ta čas pa bodo za red odgovarjali: ti, jih je izbirala, pa ti, Ivanka in Miša. Kar na tablo ime tistega, ki bi motil. Sta razumeli? Gabomstresla! je zavibrirala. Sem pridita! Prepisujta za katedrom!

Deklici sta s strašnim veseljem pribirali ustnice s svojimi belimi zobki.

— Zdaj pa ... Gledala je, če se kje premika kakšna živost.

Odšla je ven. Vdihnila sveži zrak in se shladila.

Krevsala je v farovž. Temna v obraz. Temna v svoj duh.

Mračen, obokan hodnik je bil hladen. Iz kuhinje je zavirila kuharičina glava.

— Dobro jutro, gospodična!

Upraviteljica je temno odpozdravila nazaj.

— Srce, je povedala slabotno in ostro zavila mimo nje v kuhinjo, kjer je gospod kaplan v trenutku narasel z navdušenim glasom v pravcati ogenj presenečenja in želje po njeni družbi.

Bolj padla, ko sedla, je na stol.

— Slabo? se je začel mučiti kaplan s prenevedanjem.

— Oh ... Saj še ne vem ... Umrla bom ...

— No, no!

Videla je zaskrbljenega kaplana.

— V razredu, veste, vpričo otrok me bo vzel dobri Bog.

— Noo, noo, se je vrgel v dobro voljo kaplan. Kavoj, Mici!

— Ne vem ...

— Kava bo poživila utripanje, brez skrbi.

— A mislite, je prijemala slabotno za priložnost.

— Brez skrbi.

Micka pa je že pristavljala in se smehljala sama vase. Pol obraza je imela nasmehljanega za gospoda kaplana, ta polovička je bila pasje dobročudna, pol pa za upraviteljico.

Alma je čutila in videla to polovičko, čeprav je bila obrnjena stran od nje.

Kava je zadišala. Lepo, ščemeče. Kar vzdignilo je človeka.

— Bolje?

Pokimala je.

— Bo, bo. Boste videla.

— Sem brala, gospod kaplan, da bodo zadruga pridelale letos ne vem koliko milijard ton pšenice.

Kuharica je odservirala.

— Hvala, Micka, se je prilizovala. Vi ste res dobri. Če bi vas ne bilo, kdaj bi že bila na onem svetu.

Micka se je kislo smehljala.

— Kaj pravite, gospod?

— Milijarde! Ja, milijarde so zmeraj lepe, če jih imaš, teže je, če jih ni.

— In pišejo, da bo moral vsak dan na svojem delovnem mestu dokazati, ali je naprednega mišljenja ali ni.

— Zame vedo, kakšnega sem. Spotegnil je usta v zlat smeh. Imel je namreč zlate zobe.

Srknila sta kavo.

— O tudi zame vedo. Ampak to cika...

— Na vero, seveda. Laična družba ste, gospodična. Dolgo ne bo šlo skupaj: upraviteljvanje in maše. Odreči se boste morali...

— Nikoli! je zahlipala.

Kaplan je povesil v nasmeh. Koza! mu je ušla misel.

— Cerkev je šibka, gospodična.

— Naj bo, je pa vera močna.

— Od tega se živi res dlje ko od kruha, ampak kruh mora tudi biti.

— Četudi lačna, žejna, strgana...

— Zgubili boste leta za penzijo.

— Naj jih! On, ki ptice pod nebom redi..., je zasmrkala in se z zadnjimi močmi v sebi ujela, da ni zatulila.

— Ne, ne, je odrival kaplan fanatizem. Škodite tudi Bogu.

— Zakaj, me pa res ima?

— Imate kruh, ki ga mečete stran.

— Pregarjajo Boga, gospod kaplan!

— Boga ne morejo, draga gospodična, kvečjemu čistijo njegove hleve.

— Kaj!

— To je bilo zmeraj.

— Ampak mene ne bojo, ne.

— Bodo vas, in kdo vas bo redil? Ste se vprašali? Po toliko letih spet mami na hrbet? Ste pomislili, kaj se to pravi?

— Kaj pa naj naredim?

— Molite doma! Živite po krščansko zase. To je največji Bog, da veste. Še bolj mu bodo vaša dela všeč.

— Ne, ne vdam se.

— Veste kaj, gospodična, se je zarežal in režal, spominjate me na belo gardo.

— Kaaj? Jaaaz?

Pokimal je.

— Oni se tudi niso vdali, in kdor se ne vda, zmaga ali pa je premagan.

— Zmagali bomo!

— S čim?

— Z vami, z Bogom!

— Jaz se ne udeležujem takih bojev, hvala.

— Ja, gospod kaplan!

— Saj ste me slišali?

— Saj to se sliši, sliši... Upraviteljica je lovila zadnjo možnost, rekla: — Pomagaj si sam in Bog ti bo pomagal!

— Tako je.

- To je razkol.
- Razkol je vaš fanatični primer.
- Kako?
- Imate službo?
- Ja.

— Ste doštudirali, opravili izpite, dobili mesto. Vse to ste dosegli z lastnostmi, ki so vam kot človeku razvite po božji volji in podobi. In iz tega se boste zdaj norčevali? Zavrgli kruh? Zavrgli lastnosti, ki so božja volja.

- Kardinal Mezzofante...
- Pustite starega kardinala. On je govoril za svoj čas, midva za svojega.

- Ampak Bog ne bo ukinjal sebe, gospod kaplan.
- Kje ste ga videli, da se ukinja?
- Kaj pa to...
- A vaš primer?

- Ja.
- To ni Bog. To ste vi, vaša trma, prestiž, fanatizem.
- Ne razumem, se je zasteklila z očali.
- Pa boste, ko boste brez kruha.
- Čudni ste, mu je rekla.

— Realist sem, gospodična. Nič drugega ko to. Vsak fanatizem se prej ali slej konstituira v enorazredno oblastništvo. Tudi verski fanatizem. Porodi se nestrpnost in že je boj za oblast tu: padajo glave. Življenja! Kje, povejte, je naš Gospod učil, da je potrebno nasilje v njegovem imenu! Da je treba prevzeti v roke državno krmilo? Vladati: preganjati in ubijati tiste, ki mislijo drugače ko vi ali jaz. Ubijati ljudi, ki posedujejo ne-moje misli! Takega Boga, gospodična, bo Bog zmeraj preganjal in ga rušil, dokler ga ne bo zrušil. In ta Bog je plod bolnosti človeških strasti. Tega Boga so si izmislili vam podobni. In zato, da bo tak Bog zletel, vidim, morajo pasti vam podobni.

Upraviteljica se je nervozno presedla. Bila je že trezna, toda silno vznemirjena. Vse jo je začenjalo boleti: noge, ramena, v pasu.

- Tako vas še nisem slišala govoriti.
- Seveda ne, ker smo se igrali. Zdaj gre pa menda za kruh.
- Razumem, je rekla in začela skrivati svojo umazanijo.
- Spovedala bi se, če smem...
- V redu, je vstal in pomislil na njen razred otrok.

Odšla sta v cerkev. Tiho. Prazno. Po njej so odmevali ptičji klici. Kriki otrok.

Spovednica se je stresla, ko sta se stlačila oba vanjo.

Kaplan je odprl lino, nastavil uho, pogled pa mu je žarel ko živa dežna kaplja.

Prosimsvetegablajoslova, je zašepetala in z dlanko prestregla sapo, ki ji je smrdela po šnopcu. Dasepravinčistoizpovem...

— Prosim.

— Sebična sem ... Mislim samo nase ... Včasih sem v skušnjavah, a jih zmeraj z božjo pomočjo zatrem.

— To je prav.

— Zmolim zdravomarijo in pomaga. Narava se mi umiri. Preklinjam ne. Ampak tako mi je včasih hudo. Veste ...

— In popijete včasih kozarček, kaj?

— Ja, je sproščeno priznala. Za srce in revmo, a? A je to greh?

— Ni, če ni kdo od tega bistveno zadet.

Otroci! jo je ožela vest.

— Draga gospodična, vse sva se že ..., in je šepetal, šepetal, šepetal.

— Za pokoro: zdravamarija in očenaš.

Linica se je zaprla. Upraviteljica pa je odšla h glavnemu oltarju in odmolila pokoro.

Na mah se je počutila dobro, ko je vstala. Ko po reki je plavala na občutkih miru.

Zunaj je bilo vse rumeno od sonca. Pravi Sinaj. Puščava zlata.

— — —

Zadnji dve uri pouka sta še nekako stekli. Imeli sta začetek in konec. In ko je z zvonika usekalo poldne, je eksplodiralo od čiste sprostitve ko bomba: neslo jo je po cesti v smehu in navdušenju.

Doma na vratih jo je že čakala pošta.

Pošta je bila njen najmilejši trenutek vsak dan. Pri tem opraviu je bila zmeraj vsa. Še natančneje: ona je živela od pošte za pošto.

Pohitela je v kuhinjico, se zaklenila in sedla pred pisma.

Sline neučakanosti so ji napolnile usta. Pogled ji je blestel. Če bi ga vrgla v vodo, bi premotila ribo in jo ujela na ta bleščavi pogled.

Prvo pismo.

Pogled je oživel materijo črk. Zanorele so v gibanju in vrgle iz sebe vso toksičnost, ki jo je vanje »zabetoniral« načelnik za prosveto.

Oči so ji pogledale iz dupel. Davil jo je načelnik s svojimi rokami oblasti.

Noge pod mizo so se ji nagnile v nemoč.

Z obrazom je padla med prste in zavalovala v dolgih dihalnih amplitudah. Prihajalo ji je slabo.

Načelnik s svojimi odposlanimi tacami pa je davil dalje: spuščal ji je dušo.

Silila se je v jok, da bi razmočila suho, trdo bolečino, ki se je širila po njej.

— Mami-ca! je naposled zaklicala.

Tišina. Dežja ni in ni hotelo biti.

Molk.

Gluhot. Nihče ji ne prisluškuje.

Kaj? Zagleda se v zid.

Tudi ti, ti...?

Stena, ki je bila vsak dan njena živahna družica: od jutra do večera naklonjena samo njej, njena varuhinja, njen pes čuvaj, zid objokovanja, zaupna duša, mati in sestra, dragi...

Zid je ostal zid. Neprehoden. V funkciji osnovnosti.

Vse...

Vse, gleda, čuti, se ji odtuja.

Po njej so stekli strašni občutki na vso to drobno šaro. In zdaj, pomislite, jo izdaja ta poscani zid! Ta nič. Že ta stari štedilnik ve, da so jo brcnili iz prosvete. Da je postala Jernej in da ne more zažgati svojemu gospodarju niti stranišča.

Te asociacije so ji prebudile vulkansko maso žalosti, obupa, groze. Bruhnila je v jok. Valil se ji je iz ust in nosu z zvoki kamnov.

Tam pa je stalo:

ODLOČBA

Tovarišica Alma Vatovec,
upraviteljica na Gurah.

Z današnjim dnem ste odpuščeni iz prosvetne službe zaradi neprimernega obnašanja v razredu in tudi v javnosti. Vaš alkoholizem! Drugič: kljub tovariškim opozorilom, da je naša družba socialistična in s tem laična, ste nadaljevali z odprtimi, demonstrativnimi dejavnostmi za katoliško cerkev, ki je po zakonu ločena od države. Vse to, zlasti pa alkoholizem, so nas prisilile v sklep, da se vam zabrani delo v prosvetno-kulturni stroki takoj po vročitvi odločbe. Začasno upraviteljevanje je dodeljeno tovarišu Ali-ju Vank-u, učit. pripr.

Pravni poduk: ZOPER TO ODLOČBO NI PRITOŽBE.

Tajnik:

Edo Ris

Načelnik za kulturo:

Silvo Korbar

Zbrisala si je oči in gledala v spomenike, pod katerimi spe priprave petindvajsetih let, upanja tisoče noči, solze, čustva, vera v mladino, ljubezen do dolenskih vasic, host, vinogradov, cerkvic.

Zatulila je nad spomini kakor nad mrtvim otrokom. S solzami je žalovala stipkano oblast. Črke so tonile v vodi, a še iz vode so izražale isto moro.

— A veste, da ste me umorili? je vprašala podpise oblastnikov.

Nista vedela. Onadva sta ta čas igrala tarok.

Kaj naj? Kaj?

Bolečina se je spet začela spreminjati v nalezljivo puščavo.

Pogledala je v zid. Molčal je in se ni vdal nobenemu njenemu čustvu več. Stari štedilnik se je pogrezal v vse globlji hlad. Pajki v kotih so se poskrili. Vse je postalo v trenutku tuje in sovražno.

Strašno! Spoznavala je naravo stvari.

Samo da te zavrže oblast: konec, preklet si od stvari in ljudi.

Zdaj šele je spoznavala pravo stran oblasti.

Glej, vse se seseda. In slišala je pesek, ki se je nenadoma usul, omet, ki je odpadel, videla je koprive, ki preraščajo nekoč toplo peč.

Jeknila je v jok.

— Piilaaaa! je odtulila.

Pa vidva, je gledala v oblastnika, ki sta se ji nenadoma prikazala v cigaretni megli, ki sta pijana vsak dan, ki se nažreta, da kozlata v ženin »fertah«.

Midva lahko! je prišel odgovor.

Jaz pa, sama, sama, je zavalovala v sentimentalnosti.

Ni ju brigalo.

— Jaz ne morem biti kar naprej čista, čista.

Pagat ultimo!

— Stara sem sedeminštirideset let.

Pagat ujet.

— Jaz moram kakšen šnopček.

Ti mešaš.

— Usmilitesemeeee . . .

Dvojka!

Enojka!

Solo!

— O moj Bog!

V njej je bila ura polnoč, zunaj pol štirih.

— Jezus!

Ni me, je odgovoril.

— Kaj?

Začela se je odpočivati. Bolele so jo noge in roke.

Zapustil si me! ga je pogledala.

Tudi moj oče je mene, ko sem umiral. Vsakdo mora umreti sam.

Ja.

— — —

Čez teden dni je odhajala v spremstvu sestre. Vozil ju je Fajdiga v čistem gnojnem košu. Sedeli sta z bolečinami v ustih na zlati slami.

Gor, je gledala Alma s solzami v očeh in se spominjala, gor sem prišla z gorovji upanja in sanj, dol vozim kovček . . . umazanega perila, odejo, blazine.

Zunaj vasi, ko so se začele spet hoste, je zajokala, kakor da moli pri pogrebu rožni venec za umrlimi.

Tudi sestra je pocedila raztopljeni led bolečine skozi oči.

— Hij!

Fajdiga, ki je vozil več mrtvih ko živih, ni poznal okusa žalosti. Zanj je bilo vse enako žgoče in grenko: smeh, smrt. Tropinovec, voda. Vse je žgalo. Vse je zagrelo človeka z enako strastjo.

Zapeljali so na jaso, od koder se je odprl razgled na hoste in na vas, ki jo je zapuščala. Kjer so shranjene koščice njenih čustev in misli.

Zažugala je proti vasi.

Ali je bila tista pest pest maščevanja ali žalost s slovesom, ni vedela niti sama. Kmalu nato so jo vzele medse hoste in še do danes ni prišla iz njih.

STRUKTURA LIRIKE ANTONA VODNIKA

(nadaljevanje in konec)

Fran Petre

Želja te študije, da bi prikazala novo kakovost slovenskega pesniškega izraza, ki se je pojavila v liriki Antona Vodnika s čutno irealnostjo in z derealizacijo besede, ne sme ostati samo na teoretičnih tleh, temveč mora ponazoriti ustvarjanje novega izrazja tudi praktično s pogledom v pesnikovo delavnico in pretresom postopkov, ki so mogli privedi lirski jezik od njegove osnovne pomenske vrednosti k večznačnosti besedne izpovedi. Značilni primeri so bili nakazani že pri obdelavi vseh treh najmočnejših tematskih kompleksov, zastopanih v Vodnikovi liriki, pri njeni metafizični podlagi, prvinskem erosu in razmerju do narave, saj predstavlja nova raba besede in jezika neločljivi del fenomena te lirike in bistvo njene notranje strukture.

Mikroanaliza jezika mora iti dalje od primerov in izluščiti, dognati in določiti iz poezije same sistem, na katerem je grajena.

Preden pa se lotimo tega dela, si moramo razčistiti vprašanje o pomenu in daljnosežnosti obravnavanega pojava poti v moderni poeziji na splošno in posebej za slovensko poezijo. Vprašanje zadeva razvojne možnosti, ki so se na tej podlagi odpirale umetniškemu ustvarjanju. Njegovo jedro je obseženo v dvomu, če je čutna poglobitev besede pustolovščina Vodnikove izrazito metafizično usmerjene lirike ali pa so njene možnosti širše, morda celo splošne. V prvem primeru bi ostala omejena na krog, ki pojmuje življenje transcendentno, v drugem odpirala neznane nove širine prastaremu sredstvu posredovanja spoznanj, jeziku.

Pesniški jezik ni bil nikdar enoznačen, enodimenzionalen, njegovo predmetno izpoved je vedno spremljalo nedorečeno, nakazano ali sluteno. Prekinitev prirodne zveze med besedo in pojmom ali predmetom, ki ga ponazarja, pa je izpostavljala jezik nevarnim skokom, kakršnih v preteklosti ni bilo, vsaj ne v poeziji. (Poznal jih je preroški jezik.) Glavna težnja

UČITELJICE

Pavle Zidar

ZATRTO JAJČECE

Osemletno, ko je hodila šele v drugi razred, jo je nekega popoldneva zasenčila nasilna strast neznanega moškega. Boj z njim je bil kratek zaradi ljudi v bližini. Tista senca nad njo pa je še zdaj živa. Še zmeraj sega po nji, še zmeraj jo hoče. Ona pa se kar naprej počuti staro osem let, kadar zagleda objeti par ali ljubezenski prizor v filmu, knjigi, v resnici, in se vselej začne boriti in umirati za tuje telo, ki ga čuti kot svojega.

Nikoli se ne bom poročila.

Med odmori so se na straniščih deklice pogovarjale, kako to pravzaprav je... Poslušala je, toda bilo ji je hkrati tudi slabo, ko je zvedela, kako to ni pravzaprav noben smeh na začetku in prav nič lepega.

Tudi sošolke so rekle *nikoli*. Ne poroke, ne moža!

In da se ne bo treba poročiti, so se odločale za poklice, kjer moški niti s svojo senco ne smejo zraven. Skoro do zadnje so se namenile v samostan, dve k stricema za kuharico na Dolenjsko; ona, Marička, pa se je čisto tiho odločila za učiteljico: imela bo rada otroke, rodila jih pa ne bo. Ne z moškim ne s Sv. Duhom.

Ti pogovori so se nadaljevali po malem vse leto. Ena je videla zdaj tega s to, druga to z onim. Tretja... Četrta... Kar lep trop deklic je naletel na vznemirljive prizore vaše erotike. Vse pa so se, ko so srečale te kamne spotike, potajile in s strahom, pomešanim z radovednostjo v gofljicah, prisluškovale, kar se da dolgo. Tako so imela zdaj tudi kaj povedati.

In vmes, ko so pripovedovale, so se mnoge odrekale svojih zakletv za samostan, ker tisto ne boli, kot so vedele povedati.

Kaj pa?

Mora biti lepo, ker je Jeračeva Jerica vpila, da še...

Nee!

Potem je Emica povedala, kako je šla zvečer po mleko. Tam so bile kope sena. Iz kope je molela noga, ko da se nekdo utaplja. Kopa pa se je tresla, kot bi bilo najmanj tisoč krtov v nji. Stopila je za deblo in vse videla in vse slišala.

Res je. Ni tako grdo.

Je, je.

Maričke pa ni zmedla še tako sladka doživljena pripoved očitvidk. Čutila je, da je znotraj odcvetela; da je tam, v maternički, konec vseh cvetov, ki so se že najavljali.

Začenjala je drugačen boj. Boj za čistost svoje mame in očeta: ali sta res kdaj to delala, ali še to delata? Rekla je: ne!

Onadva ne.

Vendar se je še vračala k mami in očetu. V tretjem razredu je bilo, ko so ji povedali, da bo jeseni dobila najbrž bratca ali sestrico.

Še zdaj čuti tisto opekline po licih, ki je privrela z vročim sramom na obraz.

Kaj je? je le zaskrbelo mamo.

Maričko je polila tišina.

Bratca je pri priči vzljubila, le matere in očeta se je izogibala s svojimi mislimi in čustvi, ko da se bo umazala, če jih bo imela še kdaj rada.

Čez leto in pol je odšla k teti v Maribor in se vpisala na gimnazijo. Bilo jo je nič drugega ko šola. Dišala je po svinčnikih, tinti, straneh zgodovinske knjige, zemljepisa, prirodopisa. Čelce se ji je svetilo od znanja in redoljubja.

Teta je bila navdušena nad njo. Postala ji je mama, oče, prijateljica.

V Mariboru je prejela dar ženske narave: perilo.

To jo je pretreslo. Skoro se je zgubila s svojim umom ob tem pojavu, da je lahko, če dovoli, že čez nekaj mesecev mamica.

Zablodila je v močvirje, ki je viselo na steni in prek katerega so letele race in jesenski vetrovi. Stopila je v tiste svetlikajoče se tolmune, med šope trave, grme, iskaje globine, ki bi jo požrla.

Mariči! jo je poklicala teta. Videla je, da se punca res utaplja.

Zlezla je ven.

Saj to imamo vse ženske, je rekla teta. Tega se navadiš, to ni nič. Nekaj temperature, več higijene, topla oblačila in počivanje.

Tako je, Mariči! Razcvetelo se je tvoje prvo jajčece. Prvi tvoj otrok bo odcvetel.

Nočem otrok!

Kako, nočeš?

Nočem in konec.

Kaj pa potem tvoje učiteljšče?

Svojih!

A, ja... Tako... Čudno, jo je gledala teta. Čudno! Odmikala se ji je kakor megla: valila se je, ko da laja vanjo strašen pes.

Čez kak hip nato je vse razumela.

Drugi večji dogodek, ki je vznemiril Marijo približno tako kot prvi podatek, da bo ženska do smrti, se je je dotaknil v obliki listka — pisemca v prvem letniku učiteljišča. Že prvi mesec. Na soboto.

Draga Marija!

Med prvim si bila, ko sva se srečala. Se spominjaš Vlada? Zdaj te gledam s svoje vrste, kako te zlati svetloba dne. Kako vzdiguješ svojo zlato roko. Kako odločna si v svojih odgovorih. Marija, ljubim te! Ali ti to kaj pove?

— Nič! je rekla naglas.

Dalje: Zelo rad bi odgovor na to pismo. Ampak ne na papirju. Jutri je nedelja. Dobiva se pred kinom ob treh. Zelo rad, Marička, bi se dotaknil tvoje zlate Roke. Dovolj!

Samo Tvoj Vlado G.

— Smrkovec!

Lomila jo je jeza. Imela jo je polna usta in polne roke.

Zrinila je pismo v žep.

Čutila je, kako ji jeza moli iz pogleda. Videla je, kako se ji ljudje umikajo.

Smr-ka-vec!

Doma je vrgla listek na mizo in začela vpiti: Mu pokažem! Mu povem! Mulcu...!

Teta je smehljaje prebiral vrstice.

Zlata roka! Kakšna zlata, na! Iz kosti, mišic, kit, krvi, kože, nohtov, dlak, ti cepec, ti! Ja, ti bedak, ti! Zamisli si! Si prebrala?

Zakaj se pa jeziš?

Kaj pa misli, mulec?

Kar je napisal, Mariči. To čuti, to misli. To se, oprosti, dogaja, in je naravno.

Naravno?! je zakričala in se spačila. In za desetinko sekunde, morda še manj, je manjkalo, da ni izmetala na dan, kako naravno bi se bilo zgodilo kmalu, ko je bila stara osem let.

Kaj pa si mislila? jo je vsa zbegana gledala teta in skušala doumeti razjarjenost, napadalnost, bes.

Mariji se je bleščal pogled ko stekel. Usta so ji oblikovala grdo besedo.

Kaj pa je tako nemarnega v pismu?

Teta ga je razgrnila in brala posamezne stavke: Kako vzdiguješ svojo zlato roko.

Molk.

Spet enolično: Kako odločna si v svojih odgovorih.

Molk.

Spet: Zelo rad, Marička, bi se dotaknil tvoje zlate Roke.

Kaj je v tem nemoralnega, če bi se fant rad dotaknil tvoje roke.

Vse! Vse v pismu!

Marička! Začela jo je spet doumevati. Pajatinisikajimela...

Nisem in ne bom.

Ali ti je kdaj kdo kaj hotel na silo?

Ne!

Tista davna opeklina na licu se je znova prikazala. Teta jo je videla.

Potlej pa ne bodi tako krčevita. Ko boš hotela, želela, da se te kdo dotakne, ga pa ne bo.

Mene se ne bojo dotikali nikoli in tega ne bom nikdar želela.

In zdaj je teta zagledala Maričkino senco, s katero se je bojevala, ko je bila še otrok.

Dobro, kaj boš zdaj, jo je pogovarjala. Pisal ti je. Groba ne boš! Tako ne, kot si zdaj! Povej mu, da nisi za take besede zrela in naj si dobi boljše poslušalko.

Slišal jih bo, mulc!

Stori, kot ti je na duši!

Tisto nedeljo je odšla ven po tretji. Predstava se je bila že začela, ko je prišla pred kinodvorano. On ji je mahal, naj pohiti in z dvema kartama kazal na vhod v dvorano. Ona pa nič. Niti koraka dalje.

Prišel ji je naproti.

Pohiti, prosim! jo je nagovoril z glasom, kakor da se mu je najmanj desetkrat že vdala in se je je že naveličal.

Nimam kam hiteti! je odgovorila mrzlo.

Šele zdaj je zagledal, zakaj zamuja. Oplazil ga je vroč, suh val vročice. Izvoli! mu je pomolila košček zloženega papirja.

Vzel ga je.

Zakaj, prosim te, to neumno čvekanje? Gledala je v globine mesta.

Vlado je utišal svoje delovanje: dihanje, mišljenje, čustvovanje.

Ali se ne bi raje učil? ga je grabila od strani s pogledom in glasom. Mesec dni si šele na novem zavodu, pomisli, in že donjuaniš. Ti ne boš dolgo trgal hlače na učiteljišču. S cveki te bodo pospremili v kakšno vojaško šolo.

Vlado je kakor kužek stal na mrzlem in spuščal lužico zadrege. Smehljaj se je, smehljaj. Nihal z obrazom, ki je bil lep.

Na! je pokazala roko. Govoriš, da je zlata, zdaj si jo oglej, taca je, kakor je tvoja in kakor je drugih.

Niti ne vem, od kod si, pa mi že pisariš. Ali veš sploh, koliko sva stara? Ali si se sploh vprašal, če imam pri tem tudi jaz kakšno besedo?

Iz Mozirja sem, je pojedel besedo.

Počakala je, da bo še kaj povedal. Čutila je, da ga vodi in ga bo pogubila v svojem raju.

To, to... Prepoznavala je biblijsko resnico Eve na sebi.

Vlado se je stegoval v molk skal.

Marija je postajala vse bolj prava učiteljica. Vživela se je v ta svoj prvi primer, ko poboljšuje človeka, da je pozabila na vse. Mrak se je že dotikal stolniških zvonikov in netopirji so jih začeli obletavati, ona pa je še zmeraj nastopala.

Kaj pa jaz? Imam jaz kaj besede o sebi?

Vlado se je je dotaknil z nežnim pogledom. Mehkim. S tipanjem mačjih tačic.

No! je zahtevala.

Imaš!

No! se je vzravнала, kakor da se je končno izmotala iz suženjstva. Res pa se je igra šele začejala. In to igra popolnega uničenja.

Meni se ne zdi v redu, da se fant tvojih let zapleta v ljubezenske dogodivščine, medtem ko snov »trpi«. Čaka, da se je usmiliš in sprejmeš vase. Saj si ja prišel študirat? Si ali nisi?

Sem.

No! je svareče spregovorila in s pogledom, opitim od svoje krepostnosti, omahnila za navidezni plot.

Kaj bi rekla tvoja mama! Me zanima? Zdaj mi pa povej, prosim, še to: kakšna svetloba dne me krasi?

Vlado je zrl v globino mesta in klical skup misli, ki so, končno, le zmozgale skup odgovor.

Skozi okno, je povedal.

Kaj?

Dan, a ne.

Ja, že razumem. Tako, se je ustavila pred kinom, kjer sta začela. Povedala sem ti. Moj odgovor je še enkrat: ne. Nimam nobene zlate roke. In prav nič me ni treba ljubiti...

Zmeraj te bom! je odgovoril Vlado in hitro odšel in se zgubil v večer. Napela je telo in glas v ustih, a se ji je razblinil v bolečino.

Bedak! se je zvezila in odšla še sama.

Čez pet let je diplomirala za učiteljico. Bila je odlična skozinsko. Čista. Dišala je, tako se je zdelo moškimi, po želji: postati mati, roditi, prati gate, pometati, vzgajati. A vsak poskus v tej smeri, in bilo jih je mnogo, je odpadel v mrtvo. Odkleščeni veji podobno.

Čudno, so meli dedci oči.

Dobila je dekret za k Svetemu Lovrencu. Za na dvorazrednico, ki je bila pol na Štajerskem, pol na Dolenjskem. Bil je to kraj, kakršnega slovenski zemljepis še ni preučil.

Zadnje dijaške počitnice je kot zmeraj preživela doma, spravlja skupaj kunjice, knjige, kuharsko prtljago, skromno pohištvece. Vmes je brala, razmišljala, kako se bo predstavila svojim učencem, in se z naslodo ozirala po neuresničenih sanjah svojih soolk.

Niti ena, niti ena sama ni uresničila svojih sanj iz časov skupnega stranišča.

Samo ona jih je!

Vse so že poročene, se je razgledovala. Njo, ko jo srečujejo, blagrujejo.

Vsak dan pride, končno je prišel tudi njen, ko je odšla na pot »pedagoškega misijonarjenja«. Z vlakom so se odpeljali do Z. m., od tam pa z

vprego konja in vola v strmino, med gmajne, kjer so jih obletavali brenciji, metulji, kakršnih še ni videla (z mrtvaško glavo na krilih.) Iz gmajne so odmevali oddaljeni kriki divjadi, klici ptičev.

Daleč je, je zinil oče.

Zelo, je odgovorila mama.

Ona pa je čutila samo to, kako se ji uresničuje življenjski sen. Čakala je s svojim temno zelenim pogledom, kdaj se bo gmajna iztekla v puščoben planinski svet, da bo končno zagledala že Svetega Lovrenca, svojega pravega in edinega moža.

Oče in mati sta videla, kaj vidi hči.

Hodili so. Vol in konj sta rila z gobcema tik nad blatnim kolovozom. Dišalo je po vlagi in praproti. Tovor je premetaval svoj hrbet ko breja kušarica.

Mati je molila.

Oče je odšteval korake in mislil na čas, ko ga ne bo več. Le kmet, ki je gonil živali, je čutil in mislil po volovsko: kako še počasneje.

Čez kakšno uro in pol so se izvlekli iz tesnobe gmajn. Izšli so, tako se je prispodobilo Mariji, kakor v Kocbekovi pesmi o rdečih juncih.

Glej!

Sveti Lovrenc s peščico hišic, kritih s slamo in obraslih z bakreno zelenim mahom, se jim je vtiskal v spomin.

Tak sem, je spregovoril, slišala pa ga je samo Marija.

Tak, tak, je veselo ponovila. Samo takega sem te pričakovala.

Objela sta se.

Čez pol ure so prilezli na vrh, kjer so jih pričakali kaplan, stara upraviteljica, gostilničar in mežnar. Kup otrok in kup vaščanov.

Odšli so v gostilno. Tam je bilo pripravljeno kosilo. Tam so se na hitro spoznali in občutili.

Mati in oče sta še isti dan odšla nazaj, Marija pa je z vaškimi ženskami urejala sobo in kuhinjo. Prvo svojo sobo, prvo svojo kuhinjo. Ko je ostala sama v prostorih, se jih je oprijela z vsemi strastmi in močmi popolne sreče, in po toliko letih suše, premagovanja ter¹ odpovedovanja — zajokala na dolgo in na široko.

Kako je lepa! se je razgledovala po sobici. Vse je bilo že v belih prtičkih. Slikah. Razpelo je bilo snežno belo.

Šla je spet v kuhinjo, kjer je že gorelo v štedilniku. Poskusile so, če vleče.

Toplota je zavalovala do nje in jo spomnila na večne trenutke vsakega toplega in božjega doma.

Mama, ate, je odmisllila.

Kako lepo, lepo!

Stopila je k oknu: pogled ji je poletel s krili orla, lahkega od zlobe in sle, po vrhovih črnozelenih smrek.

Sama tišina. Tišina za večno spanje.

Na večer so imeli prvo konferenco v upraviteljičini kuhinji. Bili so: ona, kaplan, upraviteljica. Prekipevali so od čustev. Vmes je vrel krop, v katerem so poskakovale kranjske klobase. Pogovarjali so se o vaseh tega kaplanijskega okoliša, pili čaj in se smejali, smejali.

Domov je odšla pozno. Z matičnimi listi tretjega in četrtega razreda podpasho ter s kaplanom na svoji levi. Bila sta tiho. Vsak zase sta se borila s čustveno vznemirjenostjo.

Kaplan jo je zavohal kot žensko z neurejenimi ženskimi prvinami. Poznal je te začetnice: vse so zagledane v svoj misijon. Ampak ta, ta, je začutil, je v še nekaj drugega. Ni upal za njo v sobo. Le bolj pomembno sta si rekla lahko noč.

Po slabem tednu je končno vžlo jutro nad vrhovi sivobelih jelk in smrek, ko je Marija vstala še za teme in čakala jutro na oknu. Najprej je vžšla pepelnata mračina in brez ostrine osvetlila predmetni svet. Čez pol ure za njo je priplaval izpod skale beli som. In kakor je prihajalo do svetlobe zunaj, tako je rastle tudi v nji njena lastna: svetloba duha.

Danes! jo je pretreslo. Mraz jo je stresel!

Ura je tekla.

Imela je vse pripravljeno. Sredi mize so druga na drugi ležale knjige, ovite v brezmadežni papir, poravnane na vogle. Pobožala jih je s pogledom. Se jim nasmehnila.

Pol osmih.

Začelo se je čudno, prečudno življenje slovenske učiteljice.

Obstala je za trenutek in se gledala, kako odhaja k prvi uri pouka.

Točno ob osmih je stopila v razred, otroci so že stali v pozoru in jo lovili v svoje mlade občutke. Požirali so jo z velikimi očmi. Tam pa je zeval strah z bolečino na dnu. Nad njimi je plaval oblak tihote in popolnega izumrtja.

Odložila je knjigo. Poglobila dvoumje na svojem obrazu. Izražala je grobost, strogost, pravičnost.

Smeh, nasmešek? so ga iskali otroci.

Ga ni, ga ne bo, jim je odgovorila v mislih.

— V imenu Očeta in Sina in Svetega Duha!

Otroci so pohiteli s prsti po obrazih.

— Oče naš, ki si v nebesih . . . , je pela enolično, da se je otrok dotaknila želja po spanju.

— Daj nam danes naš vsakdanji kruh in odpusti nam naše dolge, kakor tudi mi odpuščamo . . . , so premlevali velike smisle človeškega življenja. Marija jih je poslušala in opazila, kako se bašejo z velikimi, svetimi besedami, kakor da hodijo v očetovih škornjih. Vse je še preveliko in nesmiselno zanje.

— Zdrava Marija, milosti polna, Gospod je s Teboj, je nategovala z jezikom-kembljem po zvenceh ustih.

— Sveta Marija, mati božja, prosi za nas grešnike . . . , so peli v soprančkih, nehote oponašaje pogrebno prepevanje.

- Sveti angel . . .
- Skupaj! je ukazala.
- Varuh moj, bodi vedno ti z menoj . . .

To je šlo pa veselo, brezskrbno. Brbljivo ko gorski potoček. Skakaje zdaj sem, zdaj tja. S smehom v očeh. Da, je videla, v svetega angela pa verjamejo.

In kaj to je? je vprašala z mislimi in pogledala v njih živo, svetlo domišljijo.

To je žoga, so povedali.

Sveti angel ni žoga! se je zgrozila.

Ne, žoga se z nami.

— Sedite!

Otrokom ne smeš pokazati, da jih imaš rad.

Usedli so se in dihalci, ne dihali.

— Jaz sem nova, je začela. Z glasom, ki te kliče, da se mu upreš. Da po njem zasovražiš tudi njegovega tvorca.

En deček je pošepetal.

Poletela je nadenj.

— Ti, ki si drzneš, preden sploh zine tvoja gospodična učiteljica, vstani!

Deček se je vzravnal v dveh sunkih in se napol jokal, napol smehljal, zraven pa rdel.

— Kaj si imel povedati? Meni povej!

— Nič.

— Nič je tole, je pokazala svoja stisnjena usta. Torej kaj?

— Nič.

— Ti si zraven, kaj je bilo?

— Jejeje je je reku, je zadihano lovil navidezno oporo, daa se nenene boboste smejajjiali.

Marija se je v hipu odvrnila od želje, da se zasmeje svetleje od sonca.

Kamenim, je začutila. In to je prav.

Grda je! so začutili vsi hkrati. Začeli so se je bati.

— A to, to, to, je šla h klopi, kjer 'sta stala dečka. To vaju zanima. Ali se smejem ali ne. Kako se pišeš? Ti! Ti!

— Ameršek.

Cizej.

— Tako, Ameršek, Cizej, vaju zanima, če se znam smejati. Ritenško se je odmikala od njiju. S hipnotično voljo v pogledu je grozila, da ju, da ju . . .

— Ne, je spotegnila usta v kifelj. Jaz se takim, kot sta vidva, ne smejem. Kvečjemu jočem.

— V tem razredu, otroci, bo mir, mir, mir, je stopnjevala svoj nabrušeni glasek v britev za britje duha. Popoln mir, mir, mir. Šivanko, če bom spustila, hočem slišati nazaj.

Deklice so se nasmehnile in pokimale, češ da poznajo šivanko.

— Tako, tako. Ja, ja. O dragi moj Ameršek, Cizej, jaz se bom smejala, ko boš ti bral drdrajoče ko ura.

Deklice so globoko, vdanostno kimale.

Kako lepo je! je spet spreletelo Marijo spoznanje, novo spoznanje, da je oblast.

Vdajajo se mi, vdajajo.

Ameršek in Cizej sta tajila svojo rano s smehom, ki se bo vsak hip vdrl v jok.

— Tako, je presekala incident. Jaz se pišem Marija Glavič. Toliko. Da sem stroga, ste videli in slišali.

— Roke na klop!

Telesa so se zagnala ko galjotarji.

— Najprej bom sklicala tretji razred.

— Čede Marijan!

— Ja.

— A, ti si? ga je ogledala.

— Čaven Ciril.

— Erman Jaka.

— Fajdiga Edvard.

Fantje so se dvigali z brezčutnimi obrazi.

Klicanja in ogledovanja je bilo za celo uro. Marija se je zraven učila na pamet vse obraze, oči v teh obrazih, nosove, usta, brade.

— Knjige na klop! Brali bomo vsi, to je oba razreda.

Ura strašnega zatikanja in še strašnejših glasov. Opotekali so se čez pol strani berila, kakor da je poln, prepoln jarkov in težke, lepljive grude. Padali so. Se pobirali. Lezli po vseh štirih. Omagovali. In resnično »umirali«.

Groza!

— Branje je zanič! je vstala.

— Aaaa ali, jih je začela oponašati, bbb bo pri pri i i šelj . . . aa ttaa do do mov ov . . . In to četrti razred, prosim. Tretji ne bere niti za prvega.

— Tako, otroci. Počitnic je konec, to menda veste.

Zasula jih je z grožnjami, pritiski; oblila jih je s seboj tako močno od vseh strani, da je niso več slišali. Samo videli so jo še, videli, kako maha, kako ji iz prstov uhaja sila — sami žandarji.

Pok! Mehurček je počil. Ure so odtekle, nad otroke se je razlila luč poletnega sonca, glasovi ptic; muh.

Marija je odšla na kratek klepet k upraviteljici in kaplanu, nato pa domov, v svoje tihe prostore, v mir pedagoške molitve.

Vtisi! je izdihnila in se zatopila v imena v razrednici.

— Ameršek, Cizej! je poiskala paglavca. Kako bereta! Bolniško je-canje. Prave organske bolečine.

— Sem! je ukazala.

Prišla sta, se naslonila na rob mize in se ujsala.

— Slabo bereta. Če bo šlo tako naprej, bosta obsedela v četrtem.

Fanta se ujsata in gledata v lepo spisana imena.

Še enkrat jih je priklicala k sebi in si jih ogledala v samoti bolj po človeško.

Pijejo! je slišala upraviteljico.

Tu je revščina, kakršne ni na tem svetu, gospodična, ji je povedal kaplan.

Tem ljudem se je treba smehljati, je rekel nekdo.

Ne! je odstrmela. Ni-kakor!

Zakaj ne?

Za-to!

Molk.

Pogled se ji je spet zanesel nad hosto.

Kdo je rekel to? je šla za sledjo v glasu v sebi.

Rad je treba imeti to našo revščino.

Ta glas, ta glas, čigav že je?

Plavala je po vrhovih smrek.

P r e ž i h o v V o r a n c ! ga je prepoznala, ko je plavala z otožnimi očmi nad hostami.

A, a . . .

Zvečer je šla gledat, kako prihaja noč. Kakšne so zvezde v teh višinah slovenskih? Vdihnili je svežino večera in napela prsi. In pijača življenja jo je priganjala, naj jo spusti ven.

Néné.

V njej se je spet razcvetelo jajčece. Kmalu bo odcvetelo in razpadlo, je čutila. In zajela jo je tišina. Praznina in puščava hkrati.

Umr! je človek, se je slišala v globinah zavesti, in ti si bila njegov stvarnik. Zakaj je umrl? Zakaj je umrl?

Čakala je nekaj dolgih dni, preden jo je spet obljudil glas. V trenutku je zazelenela. Novo jajčece je zažarelo kot biserovina in klicalo, klicalo njeno telo, da zažari v visoki temperaturi.

Gledala je skrivaj otroke, ki so prepisovali in se predajali skrivnim občutkom nosečnosti in materinstva.

Ne! je odrinila senco moškega in zaprla vhod vase.

Jajčece je spet odcvetelo in razpadlo. Telo je oglušelo in se izpraznilo občutkov.

V nekaj letih se je tako zdisciplinirala, da so šle mene mimo nje ko vlaki: nekaj ritma, to je bilo vse.

Medtem pa je njena svežina zginjala. Obraz se ji je spraznil dekliških sanj. Srednja leta so ji začela vtiskavati gube, še nevidne, pod pozornim pogledom pa so se razvile v živahne gosenice.

Prišlo je leto, navadno kot vsako. Niti prestopno ni bilo. Najprej ji je vzelo mater, čez kakšen mesec je umrla upraviteljica, v prvi polovici novega leta pa še oče. Malo kasneje pa ji je še mariborski škof odtegnil dušnega tovariša — kaplana.

Udarci so jo preslikali v starko. Postala je še bolj nepremična. Če ne bi bila govorila, se kdaj pa kdaj posprehodila v razredu, utripala z vekami, bi jo otroci odrinili v kakšen cerkveni kot, da bi jo starke molile.

Sama! je vdihovala bolečino.

Sama!

Gledala je iz razreda na vas, ki se je kot gruča šolarjev raztepala po položnem pobočju.

Vsi tam spodaj ... so srečnejši.

Solze.

Zavrtela se je in se zastrmela v dečka, deček pa z usti, ki so izrivale sunke zadihanosti, vanjo.

— Kaj je?

— Po ... po ... zabil sem, je skočil h klopi in povlekel izpod klopi klobuček pramove barve.

— Pridi sem!

Prsti so mu grabili mehko klobučevino. Ni hodil, ampak se ji je nekako stoječ na miru bližal. Čutil je, da ne bo nič hudega.

— Rajko! ga je poklicala.

Da, je odgovoril z utripanjem vek.

— Rajko, kaj bi ti rad?

Glas ji je bil še zmerom razredniški, ukazovalen in nabit z disciplino šolskega reda, imel pa je ton, ki bi ga z malo volje lahko razvil v smeh.

Rajko ni vedel, kaj bi rad. Toliko šare je bilo v vaški trgovinici, da se je zmedel. Pa tudi vedel ni, na kaj gospodična misli: ali na nadaljnje šolanje, ali na obleko, čevlje, bonbone.

Smehljaj se ji je.

Zlati lasje, ga je božala Marija s pogledom. Obraz je imel posut z roso potu.

— Sedi! ga je potisnila v klop.

Rajko se je nataknil na rob stolčka in rdel.

— Saj nisi zaprt, ne, ne.

Šla je na kateder in se usedla. V tem trenutku pa se je kanec zavesti tega otroka zavozljal z njeno.

Jajčece! ga je spet začutila.

Zdaj bi pustila, je gledala Rajka. Tudi če bi bila stara osem let. Samo tegale otroka bi morala gledati.

— Kar povej, Rajko, kaj bi ti rad! Korajžno!

— Ne vem, je komaj spravil čez napeto česnjo ustnic.

— Ne veš! je zapretiravala spodbujajoče. Ali ti naj pomagam?

Deček se je prekuhaval v svojem lastnem telesu v juho.

Zasmejal se je.

— Kaj, kaj? je lezla še sama v smeh, ki ga Rajko še ni videl. Ni slišal.

Imel jo je rad.

Marija je to zaznala. Jajčece v njej je prižgalo vse lestence, da bi bil grad razsvetljen za princa.

— Ja, bi imel rad, je bruhal besede, pa čevlje, k birmi, ja in obleko, bom šel, je rekla mama moja.

— Ja, se je glasno nasmejala Marija.

Čuden je bil njen smeh. Smeh, ki je bil dolgo let na robiji. Zdaj pa, ko je prišel ven, se smeje ko pred desetimi leti.

Rajko jo je gledal in jo je imel rad.

— Vse to dobiš od mene, zdaj pa . . . na, ga je povabila k sebi in mu dala veliko tablico čokolade s sliko iz Abesinije.

— Hvala.

Pobožala ga je.

— Mami povej, naj pride k meni!

Ritensko je šel k vratom.

— Hlače, srajco, čevlje dobiš od mene.

Pokimal je in se razvlekel v smeh, ki bi bil vsak hip lahko tudi krčevit jok.

Zamahnila je, da lahko gre.

Pob je zdivjal. Vrata so tresnila.

Marija se je raznežila. Slišala je ta tresk, a ji je bil tako drag, tako blizu. Iz ljubezni. Divje. Še, še . . . To so materinske sladkosti. Ko deček zdivja, ko dirja in bije, se mati vleže, da zdirjajo zvoki po nji. Da jih občuti. Da zve, kakšno moč je rodila.

No, no! je klicala moške.

Srečala je mežnarja, ki je šel zvonit.

No!

Mežikal je, ko je prebiral njen obraz.

Pozdravil jo je.

Srečala je še dva, ko sta, kot prej mežnar, nekaj malega dočutila, a ničesar jasnega, razumljivega.

Doma se je vrgla na posteljo in se spet zaprla. Noge so zaprle vhod vanjo.

Zajokala je. Glasno. Stresajoč verige!

Jajčece v njej je pogasilo lestence. Svetilo je zase, k svojemu koncu.

— Rajko!

Njegova senca jo je otipala.

— Jokam, mu je povedala.

Ni ga videla, čutila pa ga je na meter razdalje.

— O moj otrok! Kako sem jaz . . . In je obmirovala v najvišji točki napora. Nekaj hipov se je še videla in zaznavala, potlej pa jo je oddihala siva megla spanja. S pinceto je pobirala iz nje svete bolečine in jih devala v prazno škatlico nivea kreme.

Ko je bila očiščena, so se začele sanje.

Zagledala je Rajka v modri obleki, z birmanskim trakom na rokavu in z belim nageljnomo v pentlji.

Hotela je v njegovo bližino, tudi Rajko in njegov boter sta jo želela, da pride, pa se ni in ni mogla zganiti. Ne! Med njimi je bila nedojemljiva daljava, v kateri je bilo milijardo časa.

Po škofovem blagoslovu je Rajko razširil roke proti nji.

Videla se je mrtvo.

Ne, ne, je pohitela.

Ležala je na mrtvaškem odru. Suha, izpita. Disciplinirana, kot določa prosvetni kodeks. Iz nje je dišala abeceda, kreda in slab zrak. Dišala je še po enkah, pisanih s sladkogrenkim črnilom.

Prisluhnila je.

Okoli krste so se gnetli otroci, se suvali, šepetali in krotili z robci smeh.

Plameni sveč so se vznemirjali.

Otroci so odlagali v krsto šopke marjetic, zgodnjega podleska, glog.

Ne! Ne! je vdrla z zavestjo v sanje in jih razdrla.

Rajko! je zaklicala.

Videla je svoj grob. Obrasle so ga trdožive trave. Na sredi groba je bila prazna konzervna škatla, zarjavela. Križ je bil pobeljen z apnom.

Rajko je tlačil v škatlo šop rož.

Nee! se je zagnala ven z zavestjo. Prihajala je iz daljave s hitrostjo svetlobe. Z jezo in maščevalnostjo. Megla spanca je bila strgana. Zažarela je spet s pogledom po sebi in se začutila živo.

Naporno je dihala in se mirila z občutkom, da je še.

Točno čez dva meseca, na isti dan, uro, pa je bilo vse tisto resnica. Ljudje in otroci niso vedeli za njene sanje, ko so jo pospremili v grob. Zanje je vedela samo Marija, in ko jih je začela doživljati kot resnico, se je bolno nasmehnila krčem življenja in se z vso mirnostjo preusmerila v nič, ki je najčudovitejše plačilo za vse.